

Blažević
Jakov Blažević, Pula
- prisutan 7. rujna na od 1. od 1943. u Istri
u Hrvatskom primorju 1943. tada je bio
delegat ZAVNOH-a

DRAŽEN VLAHOV

9/19. 7. 1943

**IZVJEŠTAJI JAKOVA BLAŽEVIĆA, DELEGATA ZAVNOH-a
I CK KPH, IZ HRVATSKOG PRIMORJA I ISTRE
U JESEN 1943. GODINE**

I

1

Kao delegat ZAVNOH-a i CK KPH Jakov Blažević boravio je u Hrvatskom primorju i Istri neposredno nakon kapitulacije Italije u rujnu 1943. godine. Sudjelujući u radu na brojnim sastancima s organizatorima NOP-a »na kojima su se raspravljala najkonkretnija pitanja, ostvarivanja socijalističke revolucije i izgradnje nove narodne vlasti i njenog funkcioniranja«,¹ prolazeći mnogim mjestima, kontaktirajući s ljudima, prisustvujući mitinzima, bio je ne samo u prilici da neposredno, na licu mjesta, doživi i osjeti veličinu tih septembarskih dana već da svojim vlastitim angažmanom, kao revolucionar i komunist, prenoseći vlastita iskustva i direktive ZAVNOH-a i CK KPH doprinese da narod »od pamtivjeka ponižen i potlačen, tučen i batinjnan, obespravljen i ismijavan, uvijek objekt tuđe volje i htijenja«² postane svjestan svoje snage, veličine i svojih prava.

Kroz Hrvatsko primorje prolazio je još jednom na putu za Istru, neposredno poslije tzv. »Rommelove ofanzive« oktobra 1943. godine.

O svojim zapažanjima s tih putovanja slao je izvještaje ZAVNOH-u i CK KPH. U njima je predlagao mjere koje je trebalo poduzeti s ciljem dalje dogradnje narodne vlasti i jačanja NOP-a. Nastali u vihoru revolucije, neposredno na terenu, ti izvještaji prikazuju ono što je »na licu mjesta doživljavao i vidio«,³ te služe kao prvorazredni historijski izvor. Omogućuju nam da

¹ Jakov Blažević, Tražio sam crvenu nit, Zagreb 1976, str. 88/89.

² H. Buršić — M. Mikolić, Septembarski dani u Istri 1943. godine. Istarski mozaik br. 5—6, Pula 1965.

³ Jakov Blažević, n. dj., str. 98.

potpunije i svestranije sagledamo »političko raspoloženje naroda«. ⁴ Ukazuju na mnoge probleme s kojima se suočavalo rukovodstvo NOP-a na terenu u organiziranju nove narodne vlasti. U potpunjuju našu sliku dosadašnjih saznanja o tim prekretničkim danima u Primorju i Istri, gdje su, objektivno uzevši, osobito do kapitulacije Italije, postojali, u poređenju s ostalim djelovima današnje SFRJ, neuporedivo složeniji i umnogom specifični uvjeti, koji su neminovno morali ostaviti trag na izgradnji NOO-a, dajući im pečat i obilježja po kojima su se u mnogočem razlikovali od NOO-a u ostalim našim krajevima. ⁵ Bili su to prvi potpuniji izvještaji na osnovu kojih je ZAVNOH trebao dobiti realniji uvid u procjenu situacije u Istri i Hrvatskom primorju i na osnovu kojih je mogao graditi svoju dalju politiku u odnosu na pružanje pomoći organizacijama NOP-a na terenu. U pojedinim njihovim dijelovima osjeća se velika kritičnost, što može čitaoca zavesti i na krive zaključke o razvoju NOP-a, osobito u Istri, ukoliko zaboravi da ih posmatra u vremenu u kojem su nastali, ako ispusti iz vida specifičnost razvoja NOP-a u tim krajevima i ne vodi računa o činjenici da je kritičko uočavanje slabosti i njihovo isticanje trebalo poslužiti jasnijem sagledavanju problema, radi pronalazjenja najboljih rješenja za njihovo prevladavanje. Njihove osnovne ocjene i stajališta našli su mjesto i u materijalima prihvaćenim na Drugom zasjedanju ZAVNOH-a u Plaškom i tako ostavili neizbrisiv trag u kreiranju politike ZAVNOH-a prema tim krajevima. ⁶

2

U svom djelu »Tražio sam crvenu nit« Blažević između ostalog iznosi sjećanja o svom viđenju tadašnje situacije u Hrvatskom primorju i Istri. ⁷ Nadopunjeni kritičkim opažanjima i potkrijepljeni autentičnim zabilješkama iz njegova dnevnika, ti zapisi ne samo što nam omogućuju da lakše i potpunije razumijemo pojedine ocjene i stavove već umnogom dopunjuju naša saznanja dobivena iz tih izvještaja i »omogućuju da se sagleda ne samo veličina i širina naše Revolucije, nego i sva težina problema, koje je Komunistička partija morala dnevno rješavati«. ⁸ To se osobito može reći za one dijelove u

⁴ Isto.

⁵ O tome vidi: Istra i Slovensko primorje. Borba za slobodu kroz vjekove, Beograd 1952; Priključenje Istre Federalnoj Državi Hrvatskoj u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, 1943—1968. Rijeka 1968. (dalje: Priključenje); Petar Strčić, Zapisnici sjednica ONOO za Hrvatsko primorje, Historijski arhivi u Rijeci i Pazinu, posebna izdanja broj 5, Rijeka 1975; Radule Butorović, Sušak i Rijeka u NOB-i, Rijeka 1975; Vinko Antić, Karakteristični momenti narodnooslobodilačke borbe u Istri, Historijski zbornik 1—4, Zagreb 1954; Nikola Crnković, Neki problemi narodnooslobodilačkog pokreta u Istri 1941—1943. Časopis za suvremenu povijest br. 2—3, Zagreb 1971; Mario Mikolić, Istra 1943. godine, i Časopis, V, 3, 1973; Herman Buršić, Razvoj narodne vlasti u Južnoj Istri od 1944—1945. Pazinski memorijal, knjiga 6, Pazin 1977; Dražen Vlahov. Okružni NOO za Pazin, i. izd. i drugi.

⁶ M. Mikolić, ZAVNOH i Istra 1944, u zborniku: Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija u Hrvatskoj 1944. godine. Simpozij u povodu 30. obljetnice III zasjedanja ZAVNOH-a, JAZU, Zagreb 1976.

⁷ Fragmenti koji se odnose na Istru i Hrvatsko primorje objavljeni su u časopisu Dometi broj 8/9/10, Rijeka 1976.

⁸ J. Blažević, n. dj., str. 78.

kojima ukazuje na konkretne mjere što ih je trebalo poduzeti, ili pak daje analizu složene političke situacije. Zbog toga bi uz čitanje izvještaja koji se ovdje objavljuju bilo ne samo korisno već i potrebno upoznati se s tim dijelovima iz njegovog zapisa.

3

Ne ulazeći u rangiranje i vrednovanje dokumenata koje ovdje donosim, želim ipak ukazati na dokument pod rednim brojem 2. U njemu Blažević neposredno nakon boravka u Pazinu na zasjedanju PNOO-a za Istru daje ocjenu političke situacije u Istri i prikazuje tok toga po mnogočem jedinstvenog sabora u historiji istarskog naroda. Dokument do sada neobjavljen sadrži u sebi odgovore na mnoga značajna pitanja iz historije socijalističke revolucije u Istri. Blažević je u njemu ukazao na osnovne probleme s kojima se suočavao NOP u Istri i dao niz sugestija za pravac kojim treba usmjeriti napore ZAVNOH-a na pružanju pomoći NOP-u u Istri s ciljem da se postigne njezino stvarno, a ne samo deklarativno sjedinjenje s Hrvatskom.

Ovdje nemam namjeru ulaziti u analizu tih ocjena i stajališta, ne namjeravam ni naročito isticati značenje pomoći koju je ZAVNOH preko Blaževića pružio u organizaciji vlasti u Istri, osobito organizaciji PNOO-a, jer sami dokumenti o tome dovoljno jasno govore. Međutim, želim naročito ukazati na ovo:

1. Iz onog što je do sada napisano o zasjedanju PNOO-a za Istru u Pazinu rujna 1943. god. dalo bi se zaključiti da je zasjedanje unaprijed bilo zakazano⁹ i da je Jakov Blažević kao delegat ZAVNOH-a bio upućen da prisustvuje tom zasjedanju.¹⁰ Takav zaključak nalazi svoju potvrdu i u tvrdnji Jakova Blaževića: »Došao sam da prisustvujem donošenju historijskih odluka o prisajedinjenju Istre s maticom zemljom«,¹¹ međutim priloženi dokumenti ne daju potvrdu za takav zaključak, ali daju potpuniji uvid u način na koji je došlo do zasjedanja PNOO-a.

U izvještaju od 23. IX 1943. Jakov Blažević piše ZAVNOH-u: »Ja ću 25. ov. mj. biti u Delnicama na sastanku Okr. N.O.O. G. Kotar, gdje ću se neko vrijeme zadržati.«¹² To jasno govori da još ni tada nije znao kada će i kako putovati za Istru. Umjesto u Delnice, krenuo je za Pazin. O tome je 28. IX 1943. pisao ZAVNOH-u: »Kako sam za 25. o. mj. imao ugovoren sastanak sa Okružnim N.O.O. za Gorski kotar, to sam kanio, da se vratim, ali sam doznao na Cresu, da kablom postoji telefonska veza sa Istrom, čak sa Pazinom. Doznao sam i to, da se može lađom prebaciti sa Cresa na Istru, pa sam odlučio, da odgodim sastanak u Gorskom kotaru i pođem u Istru znajući, koliko je potrebno da im se da pomoć.«¹³ Očito je, dakle, da je Blažević samoinicijativno odredio vrijeme svog boravka u Istri. Time je direktno utjecao na

⁹ M. Mikolić u svojoj raspravi: »Neka pitanja iz odnosa ZAVNOH-a prema Istri (rujan 1943. — svibanj 1944.)« prenosi mišljenje Ivana Motike da je Okružni NOO za Istru »već na svojoj sjednici od 13. rujna 1943. sazvaio za 25. rujna skup (zbor) predstavnika svih slojeva stanovništva Hrvata i Talijana Istre«. Vidi Jadranski zbornik, sv. 9, 1973—1975, Pula—Rijeka 1975, strana 7.

¹⁰ Vidi literaturu iz bilješke broj 5.

¹¹ J. Blažević, n. dj., strana 95.

¹² Vidi dokument broj 1 u prilogu.

¹³ Vidi dokument broj 2 u prilogu.

utvrđivanje vremena za održavanje plenuma PNOO-a za Istru. Tvrdnja da je plenum PNOO-a unaprijed zakazan za 25. rujan neodrživa je. To se osobito dobro vidi iz priloženih dokumenata. Ta tvrdnja, međutim, ne znači istodobno i negiranje činjenice da je rukovodstvo NOP-a u Istri obavljalo pripreme za sjednicu Okružnog NOO-a.

2. Usko u vezi s tim nalazi se i pitanje datiranja sjednice PNOO-a za Istru. Premda se to pitanje nije dosad otvoreno postavljalo, ipak iole pažljivija analiza svega onoga što je o tome napisano pokazuje da među autorima članaka, memoarskih zapisa i znanstvenih rasprava ne postoji uvijek jedinstveno mišljenje o tome. Ponegdje nailazimo i na takve slučajeve da se pojedini autori ne slažu ni »sami sa sobom«.

Ako sve ono što je do sada poznato i zapisano o tome grupiramo na: memoarske zapise (uključujući i novinarske prikaze), znanstvene radove i arhivsku građu, onda bi se generalno uzevši moglo reći:

— Kod pisaca memoarskih zapisa postoji uglavnom jedinstveno mišljenje da je zasjedanje održano 25. rujna 1943. godine.¹⁴

— I autori znanstvenih radova uglavnom prihvaćaju to datiranje.¹⁵ Su-

¹⁴ Vidi npr.: Ivan Motika, Sjećanja na NOB-u Istre 1943. Pazinski memorijal, 4, 1976, str. 121—130; Dušan Diminić, Moj put do pazinskog zasjedanja. Priključenje, n. dj., str. 428—434; Ljubo Drndić, Razdoblje prve istarske slobode i Pazinski 25. rujna 1943, i. dj., str. 386—398; dr Pavle Gregorić, Uloga ZAVNOH-a u oslobodilačkoj borbi Istre, i. dj., str. 435—436. i dr. Kao izuzetak, a vjerojatno i specifičan memoarski zapis, koji je teško shvatiti ako se ne pretpostavi da su mu svoj prilog dali i recenzenti, ovdje navodim spis J. Blaževića: »Na zasjedanju Istarskog sabora u Pazinu 25. IX 1943.« u kojem stoji »26. IX 1943., uz sve pripreme reprezentativnog i mnogobrojnog sastava predstavnika organiziranog naroda iz svih krajeva Istre održana je skupština u Pazinu na kojoj je konstituiran Pokrajinski narodnooslobodilački odbor za Istru i izabran njegov Izvršni odbor (...). Uoči zasjedanja, navečer 24. IX 1943. u Pazinu je održan narodni zbor«. (podvukao V. D.), vidi Priključenje, n. dj.

¹⁵ Vidi npr.: Vjekoslav Bratulić, Revoluciona Istra. Rijeka 1954, str. 34; Vinko Antić, Karakteristični momenti Narodnooslobodilačke borbe u Istri. Historijski zbornik, VII, 1—4, 1954, str. 18; H. Buršić — M. Mikolić, Septembarski dani u Istri 1943. godine. Istarski mozaik, br. 5—6, Pula 1965, str. 209; Tone Crnobori, Preporod hrvatskog školstva Istre u NOB. Zagreb 1963, str. 22; M. Mikolić, Zvonimir Brumnić. Priključenje, n. dj., str. 356; Ljubo Pavešić, Joakim Rakovac, i. dj., str. 336; Ante Dobrila, Josip Daus, i. dj., str. 351; Anton Giron, Hrvatsko primorje, Gorski kotar i Istra od kapitulacije do oslobođenja. Dometi, IX, 8/9/10 — 1976, str. 171—196; Petar Strčić, Proslava 30-godišnjice sjedinjenja s maticom zemljom. Pazinski memorijal 4, Pazin 1976, str. 7; Kobsa—Ljubanović—Rastić, Ilustrirana povijest narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji 1941—1945. Stvarnost, Zagreb 1973, str. 163; ZAVNOH, Zbornik dokumenata 1943. IHRPH, Zagreb 1964, str. 398; i dr.

Možda je interesantno skrenuti pažnju na mišljenje P. Strčića da je tekst »Istra u narodnooslobodilačkoj borbi« objavljen u zborniku Istra i Slovensko primorje 1952. godine »presudno djelovao na niz kasnijih pisaca, i to toliko da je mnogo toga, što su ti kasniji autori napisali zapravo prepričavanje ili variranje prvobitnog teksta u zborniku (...). Događa se tako — tvrdi P. Strčić — da neki pisci, a osobito pisci memoara, taj tekst uzimaju ne samo kao predložak već gotovo kao građu, pa gotovo više i ne istražuju ni provjeravaju tvrdnje ili podatke, koji su u njemu izneseni« (vidi: Povijesna literatura o Istri u narodnooslobodilačkoj borbi. Časopis za suvremenu povijest, V, 3 (13), 1973, str. 168). Ta tvrdnja je utoliko zanimljivija što su dvije godine prije toga izdanja (1950) objavljeni »Stenografski zapisnici Sabora NR Hrvatske, I, 2« u kojima na strani 36 piše i ovo: »Privremeni Pokrajinski narodno-oslobodilački odbor za Istru stvoren je nedavno, tj. 26. IX 1943.«.

srećemo ga gotovo u svim značajnijim izdanjima o prošlosti Istre u kojima se prikazuje i povijest NOP-a u Istri,¹⁶ a ušlo je i u enciklopedijska izdanja.¹⁷

Neki od njih naglašavaju da je zasjedanje trajalo dva dana — 25. i 26. rujna 1943, s tim što se u većini slučajeva 25. rujna i dalje navodi kao datum osnivanja PNOO-a, a 26. rujna kao datum kada je Odbor saopćio svoje odluke istarskom narodu.¹⁸ U novije vrijeme susrećemo u pojedinaca i mišljenje da je Odbor konstituiran 26. rujna 1943, s tim što navode čas jedan, a čas drugi datum.¹⁹ Ponekad to čine i u istoj raspravi.²⁰

— U arhivskoj građi nastaloj za vrijeme zasjedanja PNOO-a ili neposredno poslije njega navodi se 26. rujna 1943. kao datum održavanja plenuma. Što se više udaljavamo od vremena održavanja, nailazimo češće na datum 25. rujna 1943. kao vrijeme njegova održavanja.

Evo što je o tome zapisao Blažević u izvještaju od 28. IX 1943.: »25. o. mj. već sam bio u središtu Istre u Pazinu (...) već sutradan bili su okupljeni svi iz odbora i najistaknutiji ljudi iz čitave Istre, tako da smo 26. o. mj. održali neke vrste sastanak plenuma, koji je izabrao svoj Privremeni Izvršni Pokrajinski Narodno Oslobođilački Odbor za Istru.« (podvukao V. D.).²¹

On to isto navodi i u svom drugom izvještaju iz Istre,²² a tvrdi i u djelu »Tražio sam crvenu nit«,²³ čiji su dijelovi o Istri pisani »na bazi bilježaka iz dnevnika«²⁴ koje je »uvjek (...) pisao (...) na licu mjesta«.²⁵ Ako tome do-

¹⁶ Vidi npr.: Istra i Slovensko primorje, n. dj., str. 302; Priključenje, n. dj., str. 85, 109, 110, 336, 339, 351, 359, 366, 368, 371 itd.: Knjiga o Istri (grupa autora). Školska knjiga Zagreb 1968, str. 59; Istra, prošlost-sadašnjost, Binoza — Epoha, Zagreb 1969, str. 101.

¹⁷ Enciklopedija Jugoslavije 6, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1965, str. 48; Vojna enciklopedija 3, str. 689.

Vidi i Hronologija oslobođilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945, Vojno-istorijski institut, Beograd 1964, str. 553.

¹⁸ Vidi: Knjiga o Istri, n. dj., str. 59; Ferdo Čulinović, Državno pravno značenje odluke o priključenju Istre Hrvatskoj odnosno Jugoslaviji. Priključenje, n. dj., str. 109; Petar Strčić, Kulturno-prosvjetna djelatnost NOP-a u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskome kotaru 1943—1945. Kultura i umjetnost u NOB-u i socijalističkoj revoluciji u Hrvatskoj, zbornik. Zagreb 1975, str. 351; Mario Mikolić, Istra 1943. godine. Dometi, VI, 9—10, 1973, str. 59; Zora Vujaklija, Istra u NOB-u. Osvrt na nastavno građivo u osnovnoj školi s prikazom rada na nastavnom satu. Pazinski memorijal 4, str. 261; i dr.

¹⁹ Uporedi npr. M. Mikolić, Tri pitanja iz NOP-a Istre, Pazinski memorijal broj 4, str. 123 i cit. raspravu ZAVNOH i Istra 1944. od istog autora, str. 117.

²⁰ Vidi npr. Vinko Antić, Uključenje Istre u NOP Hrvatske i priključenje domovini. Priključenje, n. dj., str. 76 i 85. Interesantno je upozoriti na raspravu (nedavno objavljenu) Istra i Slovensko primorje na Titovu putu u borbi za oslobođenje i ujedinjenje s domovinom od istog autora, u kojoj je između ostalog napisano: »U cijeloj je Istri vlast bila u rukama seoskih, općinskih i kotarskih NOO-a (...). Afirmaciji te vlasti najviše je u onim historijskim trenucima pridonjelo zasjedanje Okružnog NOO-a za Istru 24. rujna 1943., tada preimenovanog u Pokrajinski NOO za Istru, kao jedino pravo političko predstavništvo istarskog naroda«. (Vidi: Tito — Istra — Hrvatsko primorje — Gorski kotar. Centar za historiju radničkog pokreta, Istre, Rijeke i Gorskog kotara, posebno izdanje 6, str. 206.).

²¹ Vidi dokument broj 2 u prilogu.

²² Vidi dokument broj 4 u prilogu.

²³ Jakov Blažević, n. dj., str.

²⁴ Isto, str. 89.

²⁵ Isto.

damo i činjenicu da je proglas »Istarski narode«, preko kojega je PNOO upoznao narod sa svojim odlukama, također datiran sa 26. IX 1943. godine,²⁶ onda nema sumnje da je plenum zaista toga dana i održan.

Potvrdu za takav zaključak nalazimo i u referatu dra Pavla Gregorića s Drugog zasjedanja ZAVNOH-a,²⁷ a potkrepljuje ga i vijest koju je objavio »Slobodni dom« od 24. X 1943. da je »u gradu Pazinu (...) izabran 26. rujna pokrajinski narodno-oslobodilački odbor za Istru«.²⁸

4

U prilogu donosim dva izvještaja iz Istre, jedan izvještaj iz Hrvatskog primorja i pismo Jakova Blaževića tajniku ZAVNOH-a dru Pavlu Gregoriću o svojim zapažanjima na proputovanju kroz Hrvatsko primorje. Originali se čuvaju u Arhivu Hrvatske i Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u dijelovima fonda ZAVNOH-a.

Kod redigiranja u cijelosti je poštivan tekst sa svim jezičnim i stilskim karakteristikama s ciljem da se očuva izvorni oblik dokumenata. Ispravke su izvršene samo tamo gdje se sa sigurnošću moglo pretpostaviti da se radi o štamparskim greškama. Iz istog razloga skraćénice su ostale nerazriješene. Na mjestima gdje je prvobitni tekst ispravljen, stavljena je naznaka u bilješki iza teksta. Imena, odnosno pseudonimi objašnjeni su također u bilješki ispod teksta. Na isti način dani su tehnički podaci, opis i signatura dokumenata. Dokumenti su poredani kronološki s obzirom na vrijeme postanka i označeni su rednim brojevima. Prva tri dokumenta do sada su bila nepoznata, dok je četvrti, premda poznat, tek ponešto korišten; međutim, svi se ovdje po prvi put objavljuju.

DOKUMENTI

II

[1.]

IZVRŠNOM ODBORU ZAVNOH-a²⁹

Dragi drugovi, nakon održanog sastanka sa Okr. N.O.O.-om za Hrv. Primorje 21/IX ov.g. šaljem Vam izvještaj o ovdašnjim prilikama; naravno ukoliko sam kroz ovo par dana mogao ući u ovdašnje probleme.³⁰

²⁶ Proglas vidi u ZAVNOH 1943/I, n. izdanje, str. 398—399, dok. 143a.

²⁷ Stenografski zapisnici Sabora NR Hrvatske, I, str. 36.

²⁸ Vidi: Priključenje, n. dj., str. 261. Nikola Hundrić, pisac tog saopćenja pratio je Jakova Blaževića na njegovu putu kroz Hrvatsko primorje i Istru (vidi dokument broj 2 u prilogu).

²⁹ Arhiv Hrvatske (dalje AH) ZAVNOH, predsjedništvo-tajništvo, br. 1315/1943. original, rukopis, tinta, 2 arak papira — 7 stranica. Laminirano. Dokument su dosta koristili članovi ZAVNOH-a. To se može zaključiti po tome što su mnogi dijelovi teksta podvučeni crvenom olovkom, a na margini lijevo obično su uz te dijelove, paralelno s rubom teksta, povlačene dvije do tri crvene crte. Uz mnoge od njih nalazi se znak V (što vjerovatno znači vojska ili vojna problematika), odnosno E (vjerovatno ekonomska problematika). U dodatku teksta (»p. s.«) za podvlačenje je upotrebljavana plava olovka. Ti dijelovi teksta odnose se na KPH. Može se pretpostaviti da pribilješke potječu od dra Pavla Gregorića, tajnika ZAVNOH-a.

³⁰ U Crikvenicu je stigao 17. IX 1943. (J. Blažević, n. dj., str. 90).

Okružni odbor sastavljen je od 6 ljudi,³¹ koji su dosada radili svaki na svom terenu, po pojedinim kotarima. Zbog toga i nisu uspjeli, da taj odbor organiziraju kao sposobno radno tijelo i polit. rukovodstvo N.O.P., koje bi moglo u momentima velikih poslova kao sada iz centra rukovoditi radom angažirajući masu ljudi, koji bi radili po jedinstvenim uputama po čitavom okrugu.³² Usprkos visokih kvaliteta većine nižih N.O.O.-a baš u ovom momentu osjetio se taj nedostatak, jer su članovi Okr. Odb. bili raštrkani po raznim stranama Okruga nastojeći stići i pomoći svagdje propustivši stvoriti centar, oko koga bi se uglavnom odvijao čitav rad. Zato i nisu mogli pravovremeno intervenirati kod viših vojnih institucija u nizu pogrješnih postupaka raznih ljudi, koji su u ime vojske nastupali i unosili dezorganizaciju u mnoge stvari, koje su od Odbora bile vrlo dobro organizirane i provedene (Pazoružavanje Talijana, uredno preuzimanje vojnih magacina, blokiranje razne imovine i.t.d.).

Tek danas Okr. Odb. ustanovljava svoju kancelariju u Crikvenici i u njoj će stalno biti za obavljanje poslova i donošenje najhitnijih zaključaka. 2—3 odbornika.

Odbor je i brojčano slab, ima ih kako je rečeno 6, pa smo zaključili na sastanku, da se proširi kooptacijom još 5 drugova da bi odbor bio u punoj mjeri radno sposoban. Pri proširenju odbora imali smo u vidu i polit. momente, pa je zaključeno da uđu i 2 HSS-ovca.³³ To nije ni jedan od nama poznatih »Visokih« političara, već poznati poštenu i radini HSS-ovci, koji su i od ranije naklonjeni i pristalice N.O.P.-a. Jedan od njih je iz senjskog kotara.³⁴

³¹ Okružni NOO za Hrvatsko primorje formiran je aprila 1943. godine. Iz zapisnika Odbora od 27, 28. i 29. srpnja 1943. vidi se da su članovi Odbora bili: Petar Komadina (predsjednik), Barbalić Ivan (tajnik), Ivan Radetić, Frane Starčević i Branko Albaneze. Nisam uspio saznati tko je bio šesti član Odbora. Na sjednici Odbora 2. studenog 1943. pored tada kooptiranih odbornika: Nikole Brozina, Ante Vrkljana, dr Jakše Uroša i Jure Jukića, bili su prisutni Petar Komadina, Ivan Barbalić, Ivan Radetić te Jurica Knez i Vlado Hreljanović, pa bi se moglo pretpostaviti da je jedan od dvojice posljednjih bio onaj šesti član odbora. Vidi: P. Strčić, n. dj.

³² O radu Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje vidi: Petar Strčić, Zapisnici sjednica ONOO za Hrvatsko primorje, 1943—1945. godine. Historijski arhivi Rijeka i Pazin, posebno izdanje 5, Rijeka 1975.

³³ Ante Vrkljan i Nikola Brozina. Zahvaljujem P. Strčiću na informaciji. Kooptiranje je izvršeno tek 2. studenog 1943. na sjednici Odbora (vidi: Petar Strčić, Zapisnici, n. dj., str. 69).

³⁴ Početkom ljeta 1943. god. niz istaknutih ličnosti i funkcionera HSS-a, pa čak i pojedine organizacije HSS-a, prezrevši politiku svog rukovodstva na čelu s drom Vlatkom Mačekom opredjeljuju se za suradnju s NOP-om. CK KPH i ZAVNOH podržavaju proces diferencijacije u HSS-u i daju uputstva NOO-ima za organizaciju konferencija na terenu, kojima bi prisustvovali i pristaše HSS-a koji simpatiziraju NOB (vidi: ZAVNOH, 1943/1, n. izd., dok. 101).

2. VIII 1943. godine ZAVNOH se obratio »svim pristašama i članovima HSS-a u Hrvatskom primorju« pošto je dobio prijepis njihove izjave »kojom oni saopćavaju da odobravaju principe naše narodnooslobodilačke borbe i da su voljni surađivati sa narodno-oslobodilačkim pokretom po direktivama ZAVNOH-a«, s pozivom na suradnju (ZAVNOH, n. dj., dok. 110). 15. rujna 1943. održana je konferencija HSS-a za Hrvatsko primorje u Novom Vinodolskom i usvojena odluka o uključivanju HSS-a iz Primorja u NOP (vidi: Petar Strčić, Zapisnici, n. dj., str. 69).

Gledajući i ocjenjujući rad pojedinih drugova iz Okr. Odb. može se reći, da su svi sposobni i voljni raditi, odani Pokretu i dorasli uz našu pomoć, da sve stvari uspješno rješavaju. Naravno je, da još pomalo ne shvaćaju potrebu rukovođenja rada iz jednog centra, razmatranja situacije u vezi sa općim prilikama itd., što će vjerojatno tješnje s nama povezani brzo savladati.

Narod je u svom ogromnom dijelu, tako reći 100% vezan i odan N.O.B-i i već na mnogim mjestima to dokazao. To se naročito očituje u mobilizaciji, gdje se svak osjeća dužan uzeti oružje u ruku i stupiti u redove N.O.V.

Ovakovo polit. raspoloženje međutim nije u senjskom kotaru, naročito u Senju i bližoj okolici, gdje uvelike gaje simpatije za ustaše. Usprkos toga iz tih krajeva nisu poznati ustaški koljači, već sve ostaje na simpatijama u vezi sa poznatim historijskim senjskim »patriotizmom«.³⁵ I u pojedinim općinama: Jablanac i Sv. Juraj mobilizacija u N.O.V. uspjeva.

Najozbiljnije pitanje, koje zabrinjuje i koje će znatno utjecati na polit. raspoloženje mase i mogućnosti neprijateljske propagande, je *ishrana*, jer su ovo poznati pasivni krajevi. Na ovome pitanju će se ogledati i naša sposobnost organizacije privrednog života, jer bi se velik dio problema riješio krumpir itd). Svakako, da će se tokom vremena to moći urediti, ali je baš u tom stvar, da taj problem ne trpi odgađanje, da je on akutan i da se hitno mora riješiti.

Osjećajući ovaj problem narod već sada počinje sa nevjericom da gleda u nas i da sumlja u naše mogućnosti i sposobnosti. Baš prema obavještenjima od nekih organizacija počinje očitno izbijati neraspoloženje i strah od gladi. To najviše proizlazi otuda, što »evakuacija« izvedena po vojsci nije imala obzira na išta, što se je pretvarala u razvlačenje i gaženje i odbijanje svake saradnje, sporazuma itd. sa N.O.O-ima, koji su prije dolaska vojske sve preuzeli, sortirali i pripremili za izvlačenje.³⁶ Vojska, mjesto da je prihvatila pomoć N.O.O-a, koji su 90% posla učinili, dok je ona došla, oslonila se na njih tražeći savjeta sa Kot. N.O.O-ima i okružnim, to je demonstrativno odbijala, ignorirajući sistematski N.O.O-e.

Ima niz slučajeva, gdje je takav postupak vrlo loše polit. djelovao, jer su ovdje N.O.O-i u narodu popularni i stvarno predstavljali ono, što se je nastojalo od njih učiniti u ovoj borbi, naime da budu pravi polit. predstavnici ujedinjenog naroda. Iz postupka vojn. vlasti to narod ne vidi, naprotiv, time se ruši autoritet odbora, *nevjerojatno* se ozlovoljavaju ljudi najiskrenijih namjera i volje, što se lako može prenesti na narod.

Mjesto da se je sve provodilo preko Okr. N.O.O-a i uz njihovu pomoć, svaki je predstavnik bilo koje voj. jedinice i bez legitimacije neposredno naređivao i time unosio dezorganizaciju u čitavi posao, jer je tih predstavnika nagrnulo na rojeve. Neću navoditi primjere, jer ih svi znadu, uočavaju i svi naglašavaju, kako je propuštena potrebna saradnja vojnih i civilnih vla-

³⁵ Uporedi: Petar Strčić, Okružni NOO za Hrvatsko primorje o senjskom području 1943—1945. godine. Dometi, 10, Rijeka 1977.

³⁶ O evakuaciji vidi Zbornik dokumenata i podataka NOR. Vojnoistorijski institut JNA, tom V, knj. 19, dok. 45 i 46, te bilješku 2 i 3 uz dok. br. 31; Petar Strčić, Zapisnici, n. dj., str. 67—68.

sti. To je princip, koji treba uporno i pod svaku cijenu provesti počam od najviših pa do najnižih institucija bilo vojske ili pozadine. Rezultat nesadržnije u gore istaknutom pravcu je i to, što je sva hrana iz Primorja izvučena po vojnim vlastima, a sada se postavlja pitanje ishrane pučanstva i izbjeglica sa Sušaka, kojih ima oko 7.500 ljudi. Mi smo na sastanku odlučili, da se smještaj i ishrana dijela tih izbjeglica riješi smještanjem kod bolje stojećih ljudi, pa će tako priličan broj biti smješten, po predviđanju najmanje 25%. Ostale će trebati hraniti iz raznih zaliha po magazinima, koje su ostale ili će još glavni štab morati izvjestan dio tih *evakuiranih* namirnica dati na raspolaganje Okr. N.O.O-u. U tom pitanju treba hitno sa G.Š-om razgovarati.³⁷

Drugi način ishrane, veliki izvor biće ribolovstvo ukoliko bude obzirom na vrijeme obilat. U tom smislu održali smo sastanak sa jednim stručnjakom, povjerljivim čovjekom, koji je vodio »Ribarsku zadrugu« i pozna odlično stvari. On je izradio elaborat, koga prilažem.³⁸ Jasno, da će izvjesne stvari biti modificirane, ispravljene i td., ali će se, kako izgleda, ta stvar moći dosta povoljno riješiti. U nastavku toga problema potrebno je što prije organizirati što življi promet i tržište za izmjenu i td. dobara iz Primorja sol, vino, riba, nešto vune i td, a iz unutrašnjosti žito, krumpir itd.³⁹

U pitanju novca, banaka i td. mnogi su od vojske jednostavno »zgrabili« sve i slali G.Š.-u. Kako čujem i u G. Kotaru. Po primjeru vojske nastao je đumbus kod svih ljudi, koji jednostavno grabe ne vodeći računa o principima naše borbe, o potrebi organizacije privrednog života i td. Ne ide im u glavu, koliko baš na tom polju nećemo i ne smijemo praviti potreze itd.

(Komanda mjesta u Crikvenici propisala cijene nizu artikala, rezultat — nestanak sa tržišta mlijeka i nekih drugih stvari. Karakterističan je to slučaj za te voj. pozadinske vlasti, kojima nikako nije dosta vlasti).

Problem čišćenja nepoćudnih i raznih elemenata, koji su se čak uvukli u razna nadležstva, treba hitno rješavati. Tako ima dosta komanda mjesta, gdje su komandanti bivši oficiri, koji su dosada bili bogzna gdje, što narod

³⁷ ZAVNOH je dobio više izvještaja u kojima se govori o nedostacima i greškama napravljenim prilikom evakuacije ratnog materijala iz Primorja, pa je u vezi s tim 27. IX 1943. upozorio Glavni štab Hrvatske (vidi: ZAVNOH, n. dj., str. 404—405, dok. 146).

O nesporazumu između NOO-a i vojske govori se u organizacionom izvještaju ONOO-a za Hrvatsko primorje od 29. XII 1943: »Treba istaći da su odbori i sve antifašističke organizacije tu odigrale važnu ulogu razoružavajući Talijansku vojsku i organizirajući spontanu evakuaciju. U kratkom vremenu sprovedena je gotovo stopostotna mobilizacija osim na otoku Pagu i gradu Senju. U kratkom vremenu 15 dana mobilizirano je oko 8000 novih boraca. To naglo prilaženje novih boraca imalo je i svoju negativnu stranu — XIII Div.(izija). nije mogla provariti tu veliku masu novih boraca i nije imala dovoljno kadra da nove borce discipliniraju i dolazilo je vrlo često do sukoba između odbora i vojske, naročito po pitanju evakuacije. I jedni i drugi nisu bili politički svijesni, da shvate da su jedni i drugi organi N.O.B-e (Vojska i vojni rukovodioci bahato su se odnosili prema odborima i sami su rušili autoritet — prvenstveno), došlo je do toga da su u očima naroda izgubili na autoritetu i jedni i drugi i time je učinjena najveća šteta N.O.P.-u u Hrvatskom primorju«. (Vidi: P. Strčić, n. dj., str. 81).

³⁸ Nije nađen u prilogu izvještaja.

³⁹ Uporedi s izvještajem dra Pavla Gregorića na Drugom zasjedanju ZAVNOH-a (Stenografski zapisnici Sabora NRH, I, 2, Zagreb 1950).

sa negodovanjem gleda. *Čitavu jednu noć je neki ustaški logornik čuvao stražu nad — zatvorenicima!* Zaključili smo na sastanku, da se sve organizacije angažiraju oko provjeravanja ljudi, čišćenja i hapšenja neprijatelja, prema kojima je budnost vrlo mala.

Ovdje se kao i u drugim oslobođenim gradovima postavljaju pred nas nova pitanja:

Pitanja sindikalnih organizacija, osiguranja radnika i slično

Pitanje banaka i njihovo poslovanje

Pitanje organizacije rada većih industrijskih poduzeća, fabrika i td.

Pitanje činovnika i penzionera i td.

Sva ta pitanja traže brzo rješenje i treba svakako konzultirati razne stručnjake naročito u vezi sa organizacijom i oživljavanjem privrede.

Kurs lire prema kuni izgleda, da će se ovdje odrediti 1 : 6.⁴⁰

Pitanje talijanskih državljana riješićemo ovdje u smislu rezolucije ZAVNOH-a t.j. u odnosu prema nac. manjinama i svaki slučaj riješiće se individualno prema tome, kako se koji tal. državljanin odnosio prema N.O.B-i. Zato ćemo i one nacрте u tom pogledu u »organizaciji ribolovstva« izmjeniti.

Radi uređenja zdravstva treba urediti sa G.Š.-om, da odavde ne odvuku sve doktore, već da se ovdje ostavi izvjestan broj radi organizacije civilne zdravstvene službe.

Da bi omogućili Okr. N.O.O.-u rad treba svakako savjetovati i tražiti od vojnih vlasti, da traže saradnju N.O.O-a preko Okružnog N.O.O-a, da se već učinjenoj anarhiji stane na kraj.

Ovom izvještaju prilažem elaborat o »organizaciji ribarstva«⁴¹ kao i popis nekih slučajeva rada vojnih vlasti, koji šteti radu. Treba njima ipak skrenuti pažnju na »upute o rekviziciji i konfiskaciji imovine nar. neprijatelja«⁴² izdate po G.Š-u i ZAVNOH-u i potrebno je uvesti ličnu odgovornost u poslu.

Nadalje prilažem i »upute za organizaciju i provedbu izbora za N.O.O. na osl. ter«, koje sam izradio, da ih pregledate, eventualno ispravite i nadopunite.⁴³ U njih će trebati umnožiti izvjestan broj »Naredbe za izbore N.O.O.-a« izdate u rujnu 1942. god od V.Š.-a i to hitno poslati okružnim odnosno Pokrajinskim ili Oblasnim N.O.O. radi priprema i provedbe izbora.⁴⁴

⁴⁰ Taj kurs zagarantiran je i od strane ZAVNOH-a (vidi bilješku 39). Dana 15. studenog 1943. u posebnom oglasu ZAVNOH je dao upute o kursu mijenjanja lire i kune na području oslobođenom od Italije. Kurs je ostao isti (ZAVNOH, cit. zbornik, str. 527).

⁴¹ Vidi bilješku broj 38.

⁴² Ekonomski odjel ZAVNOH-a 23. VII 1943. izdaje upute o načinu provođenja konfiskacije ljetine narodnih neprijatelja. Integralni tekst vidi u ZAVNOH 1, str. 286/287. Ovdje je vjerojatno riječ o tim uputama.

⁴³ Upute nisu nađene u prilogu izvještaja.

⁴⁴ »Naredba o izborima Narodno-Oslobodilačkih Odbora« izašla je 1942. god. u okviru »septembarskih propisa Vrhovnog štaba NOB i POJ« koji su štampani u posebnoj brošuri »Organizacija narodne vlasti na oslobođenim teritorijima« (vidi: Leo Geršković, Dokumenti o stvaranju narodne vlasti, Beograd 1948).

Ja ću 25. ov. mj. biti u Delnicama na sastanku Okr. N.O.O. G. Kotar, gdje ću se neko vrijeme zadržati.

Crikvenica 23/IX 43.

S.f. — s.m.

Drug. pozdrav
Blažević Jakov

P.S. 22./IX 43.⁴⁵ je šofer CK, sušački hohštapler došao u Kot. N.O.O. Crikvenicu i tražio neku materiju za prekrivanje sjedala u autu. Kada su mu ovi kazali, kako moraju voditi brigu za svaku sitnicu i za nju odgovarati, taj je dripac svašta namleo, a između ostalog, kako CK zapovjeda ZAVNOH-u i kako isti nije ništa naročito i td.⁴⁶ Ovakove i slične stvari navedene u izvještaju dosta su učinile, da se je ugled naših najviših polit. vojnih i civilnih ustanova prilično ovdje okrnjio.

Lušićić Miho, koji je nedavno došao iz Zgb-a kaže, da nema većih koncentracija Njemaca po mjestima kuda je prošao. Zgb. i Karlovac, da narod osjeća, da se nešto događa, ali da nije upućen i da je polit. neodređen.

[2.]

IZVRŠNOM ODBORU ZAVNOH-a⁴⁷

Dragi drugovi, šaljem Vam drugi izvještaj iz ovih krajeva⁴⁸ nadajući se, da ste moj prvi izvještaj od 23. o.mj. primili.

Još o Hrvatskom Primorju:

23. o.mj. preko Krka stigao sam na Cres u namjeri, da se uputim u tamošnje prilike. Tamo je rad potpuno na početku. Postoji komanda mjesta i

⁴⁵ Iznad datuma plavom olovkom dopisano je »Andrija« (Hembrang), sekretar CK KPH.

⁴⁶ OD »CK« do »itd.« naknadno je podvučeno plavom olovkom.

⁴⁷ AH, ZAVNOH, predsjedništvo-tajništvo br. 1348/1943. Original pisan na stroju, 4 stranice.

⁴⁸ Jakov Blažević, u n. djelu govori o izvještaju Izvršnom odboru ZAVNOH-a koji je poslao 29. IX 1943. i dodaje: »Taj izvještaj i danas postoji u arhivima i o njemu se još i danas daju različite ocjene. Bilo je pokušaja od strane pojedinaca da se u određenim situacijama i poslije rata moje kritičke opaske na rad i na nerješavanje pojedinih problema prikažu kao moje antiistarsko raspoloženje i neshvaćanje specifičnosti problema Istre. Mislim da se o svakom i svačijem stavu može diskutirati, pa tako i o mojim ocjenama, ali ostaje činjenica da je u mojem dnevniku zapisano ono što sam ja na licu mjesta doživljavao i vidio. A vidio sam izvanredno političko raspoloženje naroda jer sam i nakon sastanka u Pazinu još nekoliko dana obilazio razna sela Istre i na političkim mitinzima vidio koliko taj narod želi da se uključi, da nadoknadi sve ono što je izgubio dok je bio pod okupatorom. U tom smislu moje kritike su išle prije svega u pravcu da se treba brže i konkretnije organizirati kako bismo kroz našu organizaciju sve to raspoloženje naroda što prije pretvorili u novi socijalistički sistem koji od početka mora funkcionirati precizno, rješavajući svoja životna pitanja, bez obzira na postojanje objektivnih teškoća kojih je u Istri bilo mnogo. Kada sada razmišljam o svojim polemikama sa tamošnjim odgovornim drugovima mislim da su bile nužne i izvanredno korisne za obje strane.«. Blažević govori o izvještaju od 29. IX 1943, međutim taj izvještaj datiran je sa 28. IX 1943. godine. On je dosad bio nepoznat pa se Blaževićeve kritičke napomene vjerovatno odnose na njegov izvještaj o stanju u Istri napisan 1. XII 1943. u Otočcu (vidi dokument broj 4).

neki gradski N.O.O. za Cres, koji u glavnom nije upoznat sa najosnovnijim zadacima.⁴⁹ Radi sigurnosti u mjestu nalazi se i jedna četa novo mobiliziranih Primoraca. Komanda mjesta nezna svoj posao i što je tipično u opće za sve vojno pozadinske vlasti u novo oslobođenim krajevima, da one kao po jednom planu rade na sporednim stvarima i koje se njih ne tiču (maksimiranje cijena itd.), dok svoj posao ne izvršuju iz razloga političke i organizacione slabosti. Istovremeno slobodno po gradu šecu funkcioneri fašističke stranke i nikome ne pada na pamet, da ih hapsi. Od kakovih je negativnih posljedica takovi postupak vidjet ćete, kad Vam ukratko razjasnim tamošnje prilike:

Opće je političko raspoloženje protiv-fašističko, denacionaliziranje Hrvata je u izvjesnom smislu uspjelo, da im je biti Talijan ili Hrvat jedno te isto tim više, što još i sad misle iz političke dezorijentacije, da je talijansko-fašistička vlast toliko jaka, da sve ovo što se događa ima značaj neke privremenosti, slučajnosti itd. Nisu zainteresirani, tko će biti na vlasti, traže mira i kruha i to kruha tako uporno, da za sada, ko im ga odmah ne da, ne vriedi mnogo u njihovim očima. Toliko ih je fašistički metod aprovizacije općenito ih pljačkajući vezao na poseban način u za se. Čim su dakle naši došli na Cres⁵⁰ ne postupivši energično prema fašistima, ljudi nisu u svemu tom vidjeli nikakove promjene, dapače se učvrstili u mišljenju, da fašistima nitko ništa ne može. Ja sam o tome tamo sa drugovima govorio i iste noći izvršeno je hapšenje svih fašističkih funkcionera, među kojima ima pravih bandita.

Nadalje sam sa drugovima govorio o napred istaknutom političkom problemu i savjetovao ih, da na općem antifašističkom raspoloženju širokom i upornom propagandom objasne tamošnjem narodu opću vojničku i političku situaciju u svijetu, rušenje fašizma, našu narodno oslobodilačku borbu i sudbinsku povezanost tih otoka sa Hrvatskom. Naime kod njih je vrlo visoko razvijen neki regionalizam i oni sve stvari gledaju sa najužih i sitnih interesa »Otoka Cresa«. Nadalje sam im dao upustva, da jezgru pokreta učine od onih, koji se smatraju Hrvatima, preko kojih će se vjerojatno vrlo brzo širiti pokret dalje. Našli smo naime odmah par žena sa visokom nacionalnom svijesti, čiji su muževi odnosno očevi u internaciji ili čak ubijeni od fašista. One su prvim nastupom naših prema fašistima bile rezignirane, međutim kad su osjetile, da će se energično postupiti plamtjele su od želje, da bilo u čemu pomognu. Skupštinama⁵¹ se svi rado odazivaju i na održanoj skupštini toga dana na poziv da ulaze u našu vojsku, prijavilo se iste večeri oko 20, ranije još i više.

Obavješten sam, da je u unutrašnjosti otoka među seljacima politička situacija mnogo povoljnija.

Dogovorio sam se sa Okružnim N.O.O. za Primorje, da iako Cres spada Istri pošalju drugove na taj otok na rad. To je već učinjeno i dva druga su tamo poslata.⁵²

⁴⁹ O tome vidi: Ljubo Karabaić, Kvarnerski otoci u NOR-u 1943. godine. Pazinski memorijal 4, str. 183—191.

⁵⁰ Vidi Zbornik NOR, tom V, knj. 19, dok. 179.

⁵¹ Misli se na mitinge, zborove...

⁵² Na sjednici ONOO-a za Hrvatsko primorje 2. XI 1943. kooptiran je u Odbor dr Uroš Jakša kao predstavnik Cresa i Lošinja.

Kako sam za 25. o.mj. imao ugovoren sastanak sa Okružnim N.O.O. za Gorski kotar, to sam kanio, da se vratim, ali sam doznao na Cresu, da kablom postoji telefonska veza sa Istrom, čak sa Pazinom. Doznao sam i to, da se može lađom prebaciti sa Cresa na Istru, pa sam odlučio, da odgodim sastanak u Gorskom Kotaru i pređem u Istru znajući, kolika je potreba da im se da pomoć. 25. o. mj. već sam bio u sred. Istre, u Pazinu. U Istri je pravi narodni ustanak. Diglo se je sve, sve je na cestama, putevima, ulicama svi pod puškom i svi straže. Na cestama na svaki 100 metara skupine ljudi sa oružjem okićeni hrvatskom zastavom sa peterokratnom zvijezdom zaustavljaju svakoga i legitimiraju. Čarobna je za njih riječ N.O.V., i ako ne znadu, što znači riječima, ali znadu, da je to vojska iz »Jugoslavije« za koju su čuli, za koju znadu, da se tuče sa okupatorima, da ih goni i da će im pomoći u njihovom općem ustanku. Sa ponosom govore, da su im već braća iz »Jugoslavije« stigla u pomoć.⁵³ Narod je pod rukovodstvom malobrojnih političkih radnika, a na mnogim mjestima podpuno sam razoružavao talijanske garnizone. Politički radnici, koji su radili odavno i za koje se u zadnje vreme sve više čulo imaju ogroman autoritet u narodu. Ogroman je polet naroda i ogromno je povjerenje, koje narod ima prema narodno oslobodilačkom pokretu. Općenito narod ne zna imena organizacije, nezna za ZAVNOH (najprije sa razumjeli, da sam drug iz Zagreba), ali sa oduševljenjem, povjerenjem i rešpektom primaju drugove, koji im dolaze iz »Jugoslavije« iz viših rukovodstava.

Mržnja prema fašizmu je potpuna, nacionalna svijest visoka i opće je mišljenje, da će biti potpuno sigurni u jednoj jakoj Jugoslaviji. U to tako čvrsto vjeruju i goje nadu, da ih lako prevari ko se pod tom firmom predstavlja. Tako je do nedavna bilo pristaša Draže Mihajlovića i to samo iz potpune neobavještenosti. U ovome momentu jedinstvo naroda je podpuno, volja za borbu neograničena i oni su stvarno i shvatili, da je moment kidanja fašističkih lanaca došao. Za to se kupe oko vojske i već u prvim borbama sa manjim grupicama Njemaca imaju i vidnih uspjeha i nerijetko je vidjeti žene sa križen na prsima, a ispod njega crvena peterokratna zvijezda. Koliko sam vidio i informirao se svećenici su listom uz Narodnu Oslobodilačku Borbu i aktivno u njoj učestvuju. Velika je njihova mržnja prema fašistima, koji su slali talijanske popove u Istru i uvodili talijanski jezik u crkve itd. U svom radu do sada svećenici daju punu pomoć i kod naroda imaju dosta veliko povjerenje, jer su u izvesnom smislu bili nosioci nacionalnog otpora i misli protiv fašističkog potalijančivanja. Sa više njih sam razgovarao i svaki je svim silama nastojao i molio, da dođem u njihovu župu i da držim govor. Naš materijal u glavnom ima je dolazio u ruke i vidi se, da su ga studirali. Vjerujem da će se uspješnim radom otresti i zadnjih rezerva prema komunističkoj partiji. Tamošnji drugovi u radu sa svećenicima prilično su zasektašili baš u tome, što su na sve moguće načine pred njima zatajivali značaj *rukovodeće*^{53a} uloge partije u narodno oslobodilačkom pokretu, o čem su svećenici znali, pa im je baš taj postupak drugova tamo indirekte dao po-

⁵³ Istedobno s Operativnim štabom za Istru Glavni štab Hrvatske poslao je u Istru jedan bataljon boraca iz XIII primorsko-goranske divizije.

^{53a} Riječ »rukovodeće« podvučena je tintom. Prvi dio riječi »ruko« dopisan je istom tintom, dok je drugi dio riječi »vodeće« pisan kao i ostali dio teksta na stroju.

voda, da stoje na tome pitanju čisto dezorijentirani. Ja sam im o tome pitanju govorio i potpuno se slažu sa obrazloženjima.

Narodni ustanak toliko je silan i potpun, da su drugovi iz tamošnjeg Narodno Oslobođilačkog Odbora⁵⁴ kao rukovodstvo potpuno ostali na repu događaja. Bezglavo trče na sve strane htijući biti na svakom mjestu, sudarajući se svaki čas sa uskim ilegalnim okvirom prijašnjeg rada, čega se nikako ne mogu otresti. Ne znaju rad organizirati i angažirati nove ljude, masu novih ljudi, koji su potrebni na mnogim mjestima, koliko sam vidio međutim mnoštvo je nepoznatih ljudi u momentima ustanka pokazalo veliku samoinicijativnost i sposobnost, da ih se odmah angažira na odgovornijim poslovima. Naročita je slabost drugova iz N.O.O.-a za Istru, što uopće nisu svjesni, da treba brzo raditi, da događaji idu velikom brzinom i koje opasnosti prijete, ako se ustanak ne održi na visini, politički i organizaciono ne učvrsti, i ne obuhvati.⁵⁵ Svoja repašenja čisto nojevski prikrivaju pomalo spavajući na lovorikama i ističući, koliko su i što učinili nepravilno ocjenjujući, da su to mase u naletu općeg zanosa učinile. Neznaju, da taj zanos treba produžiti, organizirati i najširim političko propagandnim radom, mase upoznati sa osnovama Narodno Oslobođilačke Borbe. Najveća opasnost leži u tome, što to mišljenje forsiraju ljudi politički najodgovorniji, koji međutim u odboru nisu. Naročito ističem, da za taj odbor niko u Istri ne zna i da su sa tim Odborom potpuno krivo od prvog dana počeli raditi. Usprkos oslobođenja pate od neke »konspiracije«, još se uvijek igraju ilegalnosti i što je najgore nisu ništa poduzimali, da se planski ubrzano po čitavoj Istri održe masovni zborovi, koje narod želi i traži. Interesantno je to, da ti ljudi pate od nekih velikih, veličanstvenih zborova, koje tek kane pripremiti, a za koje stvarno ne čine nikakovih priprema. Kažu da u većim mjestima nije dobro na večer držati zborove, jer da je nesigurno, da ima fašista, koji bi možda koristeći noć pravili zbrke, ili bi pak naši vojnici na straži pucali? Pazin po noći zamračuju iz bojazni od bombardiranja!⁵⁶ U razgovoru s njima osjetio sam, da mi daju otpor i da sve moje primjedbe neće da shvate ističući mi, da ja ne poznam vojničkih i političkih prilika u Istri. Bilo je još nekih stvari, koje ću na sastanku usmeno iznijeti. Ističem, da su to samo dvojica ljudi politički najodgovornijih, koliko sam obavješten, koji su na moje traženje, da se hitno sastane Odbor i sazovu iz čitave Istre najistaknutiji ljudi, to odmah odbili iz razloga, da je to nemoguće, da ima važnijih poslova i da su svi ljudi angažirani u organizaciji vojske i na položajima-fronti. Meni je bilo jasno, da treba što hitnije održati sastanak, jer se najodgovorniji ljudi raspršili na sve strane gubeći vrijeme obzirom na svoje zadatke u sporednim stvarima, a da im nije poznato, što trebaju činiti. Međutim ja sam stvar pred ovom dvojicom usprkos njihovog otpora energično postavio tražeći, da se najhitnije sazovu svi ljudi, jer da se to mora i može. I jasno je, već sutradan bili su okupljeni svi iz Odbora i najistaknutiji ljudi iz čitave Istre, tako da smo 26 o.mj. održali nek vrste sastanak plenuma, koji je izabrao svoj Privremeni Izvršni Pokrajinsko Narodno Oslobođilački Odbor za Istru. Na tom sastanku sam

⁵⁴ Misli se na Okružni NOO za Istru koji je formiran u kolovozu 1943. godine (vidi: Priključenje, n. dj.).

⁵⁵ Uporedi s literaturom iz bilješke br. 5.

⁵⁶ U produžetku »stoji precrtano »po noći«.

vidio koliko su to dobri ljudi i odani narodno oslobodilačkoj borbi, ali kojima treba mnogo pomoći. Napominjem, da ona dvojica ljudi, o kojima sam govorio, tapkaju na jednom mjestu, gube vrijeme i da bar momentalno nisu u stanju otresti se sektaštva, razbiti uskogrudnost shvaćanja i shvatiti svu širinu problema i potreba. Oni su također i ako nisu članovi Odbora prisustvovali na napred spomenutom sastanku i vidio sam, da im treba duže vremena posvetiti, da se otresu svega onoga, što ih tjera na repašenje. Koliko sam vidio sami članovi Odbora u svojoj cjelosti su ljudi, koji će sve učiniti što se od njih traži i dapače ima među njima nekolicina, koji će tako mi se čini, uskoro moći da potpuno odgovore svim zadacima. Taj odbor nije bio svjestan važnosti svoje političke uloge i u stvari on nije nikada bio ni formalno ni stvarno konstituiran,⁵⁷ a rad po nekom planu uopće nije tekao niti je bio predviđen i podijeljen. Svi su se ljudi gubili na terenu u vrtlogu događaja kao pojedinci-kao politički radnici. Dakle bio mi je glavni zadatak, da se sastanu najistaknutiji ljudi iz Istre, da se tome sastanku kao historijski važnom momentu i aktu dade odgovarajući značaj, da se na tom sastanku izvrši *učvršćenje* postojećeg Odbora (kao nekog konstituiranja), da se taj sastanak publicira i sav narod preko njega upozna sa ulogom i važnošću pokrajinskog Narodno Oslobodilačkog Odbora za Istru, a naročito da se još jednom podvuče i što značajnijim učini proglas o ocjepljenju od Italije i o prisajedinjenju Hrvatskoj,⁵⁸ što bi se sve istaklo u publiciranoj rezoluciji na tom sastanku.⁵⁹ Nadalje je cilj toga sastanka bio, da se kroz diskusiju prodiskutiraju osnovna načela Narodno Oslobodilačke Borbe i upoznaju sa osnovnim štampanim materijalom iz našeg pokreta, a naročito da se popularizira ZAVNOH i obzirom na tamošnju situaciju, da se raskrinka izdajnička vlada i Draža Mihajlović. 25. o.mj. u oči toga sastanka konferirao sam sa prisutnima i pomoću druga sekretara Okružnog N.O.O.-a za Hrvatsko primorje,⁶⁰ koji je putovao sa mnom, uspio sam razbiti led i uvjeriti ih o njihovom zaostatku u rukovođenju događajima, te su uspjeli organizirati sutrašnji sastanak, tako da je tekao brzo, da su pitanja diskusije bila na visini i da je to zasjedanje bilo za njih od neobične koristi. 25. o.mj. na večer održali smo zbor u Pazinu, koji iako nije bio organiziran uspio je u svakom pogledu, a sutradan do podne t.j. 26. o.mj, na poziv jednog svećenika⁶¹ išao sam u Tinjan 15 km. od Pazina na zbor, koji je posjetila masa ljudi i žena. Čitavo ovo vrijeme bio je sa mnom i drug Nikola Hundrić,⁶² koji se mnogo trudi i ne-

⁵⁷ Pored literature iz bilješke broj 5 o tome vidi: Davor Mandić, Narodno-oslobodilački odbori 1943. godine u Istri. Pazinski memorijal 4. U zapisniku PNOO-a za Istru od 12. i 13. prosinca 1943. stoji: »Još prije kapitulacije fašističke Italije bio je onovan Okružni NOO za Istru, ali taj je bio slab i nepotpun...« (D. Vlahov, Tri izvještaja iz Istre, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, broj XX, Rijeka 1976).

⁵⁸ Odluku o sjedinjenju Istre s Hrvatskom objavio je Okružni NOO za Istru 13. IX 1943, a 20. IX 1943. godine odluka je potvrđena od strane ZAVNOH-a (vidi: ZAVNOH — 1943/I, dokument broj 143). Odluku ZAVNOH-a potvrđuje 30. XI 1943. i predsjedništvo AVNOJ-a (vidi: Prvo i Drugo zasjedanje AVNOJ-a, izd. Prezidijuma narodne skupštine FNRJ, Beograd 1953, str. 248—248).

⁵⁹ Vidi bilješku broj 26.

⁶⁰ Ivan Barbačić.

⁶¹ Zvonimir Brumnić.

⁶² Nikola Hundrić u Slobodnom domu od 24. X 1943. iznio je pod naslovom »Bio sam u oslobođenoj Istri« svoje dojmove o putu po Istri (Priključenje, n. dj.).

umoran je u objašnjavanju, u radu na sastancima itd. Po podne 26. o.mj. održali smo navedeni plenum sa dnevnim redom:

1.⁶³ politički referat, 2. organizacioni referat, sve sa pitanjima i diskusijom, 3. izbor Privremenog Izvršnog Pokrajinskog N.O.O.-a za Istru i 4. eventualije. Referati su bili dobri i ranije prodiskutirani i na samome sastanku uspjelo nam je ograničiti diskusiju na osnovne stvari, tako da smo sastanak dovršili iste večeri, počevši u 2 sata po podne. U diskusiji po političkom referatu doneseni su zaključci, da se ukidaju svi zakoni fašističkih vlasti, koji su išli na ekonomsko i nacionalno uništenje⁶⁴ Hrvata Istre, da se ukidaju svi dekreti o promjeni imena gradova, sela, ulica, naziva, prezimena, itd., te da se vrate stara nacionalna imena. Na prijedlog svećenika (bilo ih je četvorica) donešen je zaključak, da se svi svećenici Talijani, koji su došli iz Italije poslije 1918. god. u svrhu odnarođivanja našega naroda vrate u Italiju i da se u crkve hrvatskih župa uvede hrvatski jezik.⁶⁵ Napokon je donešen zaključak, da se u smislu proglašenja ZAVNOH-a Talijanima u Istri zajamčuju prava narodne manjine.⁶⁶ Napokon je izvršen izbor izvršnog odbora, koji se sastoji od 13 ljudi⁶⁷ na čelu sa predsjednikom, podpredsjednikom i sekretarom kao predsjedništvom. Ustanovljena je podjela rada po sektorima i zaključeno, da se Istra podijeli na četiri okruga, kojima su granice na tom sastanku određene i na samom sastanku određeni su pojedinci, koji će u roku od 5 dana organizirati okružne N.O.O.-e od 5 ljudi ili 7 kao privremenog Izvršnog Odbora. Ti Okružni Odbori imaju organizirati Kotarske, općinske i seoske N.O.O.-e, održati niz zborova, i najširoj propagandom upoznati narod sa ciljevima Narodno Oslobođilačke Borbe.⁶⁸ Poseban zadatak imaju odbori

⁶³ Prvobitno je napisano »jedan«, a zatim je precrtano tintom i dopisano »1«.

⁶⁴ U originalu stoji »mišljenje«, međutim očito se radi o štamparskoj grešci i zato je ovdje ispravljeno i napisano »uništenje«. U proglasu PNOO-a za Istru od 26. IX 1943. stoji »odnarođivanje i upropaštenje našeg naroda«. U istom proglasu objavljeni su zaključci sa zasjedanja odbora pa ih uporedi sa zaključcima iz ovog izvještaja.

⁶⁵ Prema pisanju Nikole Hundrića prijedlog je podnio Zvonimir Brumnić, župnik iz Tinjana (vidi: Priključenje, n. dj., str. 261).

⁶⁶ U odluci ZAVNOH-a od 20. IX 1943. također stoji: »Talijanskoj nacionalnoj manjini (...) zajamčuje se autonomija«. U vezi s tim interesantno je ukazati na depešu J. B. Tita od 1. listopada 1943. Glavnom štabu Hrvatske koja glasi: »Deklaracija o pripojenju anektiranih krajeva Hrvatskoj uglavnom je dobro sastavljena. Nije pravilno ono mjesto gdje se govori o autonomiji talijanske manjine. Ako se tu radi o kulturnoj, onda je trebalo reći, a za političku ovdje nema mjesta, jer je ta manjina raštrkana. Treba reći da se garantuje puna sloboda i ravnopravnost talijanske manjine.« (Zbornik dokumenata NOR, tom II, knjiga 10. dok. 154). U proglasu Istarski narode od 26. rujna 1943. o tome se govori u točki 3 Proglasa: »Talijanska manjina u Istri uživati će sva nacionalna prava (slobodu jezika, škole, štampe i slobodu kulturnog razvika)«.

⁶⁷ Jakov Blažević, u zapisu »Na zasjedanju istarskog sabora u Pazinu 25. IX 1943. godine« (vidi Priključenje, n. dj.) navodi imena jedanaestorice članova odbora (u popisu nedostaje Giuseppe Budicin i dr Petar Burić), dok u citiranom djelu »Tražio sam crvenu nit« navodi imena dvanaestorice članova (nedostaje samo dr Petar Burić).

⁶⁸ J. Blažević, Tražio sam crvenu nit govori o pet okružnih NOO-a, i to: riječki (Kastav, Rijeka, Liburnija) sa sjedištem u Klani, kraški (Čičarija, Buzet, Boljun) sa sjedištem u Lupoglavu, pazinsko-labinski sa sjedištem u Pazinu, porečki (Buje, Motovun, Poreč) sa sjedištem u Poreču, i puljski (Pula, Rovinj, Barban) sa sjedištem u Barbanu.

pripremiti izbore za N.O.O.-e kada ih ZAVNOH raspiše. To je potrebno u Istri hitno učiniti, čim se izvrše najglavnije pripreme. Zaključeno je nadalje, da se otvore sve škole i da sva djeca idu u školu. Stoga je potrebno, da prosvjetni odjel ZAVNOH-a odmah pristupi tome poslu, jer je pitanje osnovnih škola u Istri neobično važno političko pitanje obzirom na to, da su fašisti kroz 25 godina preko osnovnih škola vršili potalijančivanje Hrvata Istre. Tamo je nedostatak učitelja, koji znadu hrvatski jezik, dok u Hrv. Primorju ima mnogo omladine sa par razreda gimnazije ili činovnika odanih borbi, koji bi mogli da uspješno vrše učiteljsku dužnost u Istri. Ja sam o tome razgovarao sa sekretarom okružnog N.O.O.-a za Hrvatsko Primorje, koji će na tome raditi, tako da pripremi sve, što će biti potrebno drugarici Vlatki,⁶⁹ da što više učitelja što prije pošalje u Istru.⁷⁰ Nadalje je potrebno organizirati izdavanje lista za Istru, jer imaju tehničke mogućnosti, naime papira i štampariju. Ja sam im naglasio tu potrebu i obrazložio dok ne počnu izdavati list,⁷¹ da izdaju u velikom broju neke vijesti sa vanjskog i unutrašnjeg fronta, da tretiraju politička i druga pitanja Istre itd.⁷² Za ekonomska pitanja trebalo bi također poslati nekog stručnjaka odn. čovjeka, koji je radio u ekonomskom odjelu ZAVNOH-a. Nadalje im treba poslati sav materijal, koji je u vezi sa raznim pitanjima, a imaju značenje zakona i slično. Ja sam zamolio drugove iz Okružnog N.O.O.-a za Hrvatsko Primorje, da im oni zbog hitnosti stvari pošalju, što će učiniti, kako mi reče drug Ivić,⁷³ još danas.

Obzirom na specifično stanje u Istri postavljen je u Izvršnom odboru i vjerski referent. To je svećenik Štifanić,⁷⁴ čovjek provjeren, borben i odan borbi, koji će na tom poslu moći mnogo koristiti.

U izvještaju Rukovodstva SKOJ-a za Istru Okružnom komitetu za Hrvatsko primorje od 27. IX 1943. također se govori o pet okruga, i to okrug Kastav (Kastav, Klana, Lovran), okrug Kras (Lanišće, Buzet, Boljun), okrug Pazin.

⁶⁹ Vlatka Babić, učiteljica iz Sušaka, član izvršnog odbora ZAVNOH-a.

⁷⁰ Vidi: Tone Crnobori, Preporod hrvatskog školstva, n. dj.

⁷¹ Glas Istre, Glasilo narodno-oslobodilačke fronte za Istru počeo je izlaziti u augustu 1943. godine. Do kapitulacije Italije izišla su dva broja (august, rujan). Prije pokretanja »Glasa Istre« na teritoriju Istre štampaju se proglašeni i leci kako na hrvatskom, tako i na talijanskom jeziku. »Partizanske novine« iz Hrvatskog primorja koje su izlazile za područje V operativne zone početkom 1942. god. bile su namijenjene i hrvatskom narodu u Istri. Kao izdavač u svibnju 1942. god. naznačen je Štab partizanske vojske za Hrvatsko primorje, Gorski kotar i Istru. Ovdje također treba spomenuti i »La libertà« (Notizario per i combattenti Italiani antifascisti in Jugoslavia) koja je na inicijativu OK KPH za Hrvatsko primorje i Istru i Štaba Partizanske vojske za Primorje, Gorski kotar i Istru počela izlaziti u drugoj polovini 1942. godine (vidi: Bibliografija izdanja u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945. Vojnoistorijski institut, Beograd 1964).

⁷² U prosincu 1943. pokrenut je »Istarski partizan«, glasilo Operativnog štaba za Istru (br. 1 — 12. XII 1943.), i »Lottare«, namijenjen Italijanima koji se bore u NOV i POJ (vidi: Bibliografija, n. dj.).

O izdavačkoj djelatnosti u Istri opširnije vidi: Vinko Antić, Štampa narodnooslobodilačkog pokreta u Hrvatskom Primorju, Gorskom Kotaru i Istri. Prilog o radu tehnike, štamparija i izdavanje listova. Jadranski zbornik I, Rijeka—Pula 1966; Nikola Crnković, Partizanski tisak u Istri. Pazinski memorijal 1, Pazin 1971; Petar Strčić, Novinstvo Hrvata u Istri do 1947. godine. Istarski mozaik 4/1968; Kolokvij o istarskoj partizanskoj štampi u Poreču 17. i 18. studenog 1972. godine (grupa autora, Istarski mozaik 1—2, 1974, str. 16—57).

⁷³ Ivan Barballić Ivić, tajnik ONOO-a za Hrvatsko primorje.

⁷⁴ Srećko Štifanić.

Organizirajući odbor zaključili smo, da mu se da naziv Pokrajinski i da se ukine naziv Okružni, kako su ga oni u proglasu o odcjepljenju nazvali.⁷⁵ Obzirom na značenje Istre i njen prilog borbi u ovim i budućim danima Izvršnom Odboru na čelo stavili smo predsjedništvo sa predsjednikom, podpredsjednikom i sekretarom. Mislim da će ta organizaciona forma biti prigodna obzirom na tamošnje prilike. Sjedište Pokrajinskog Odbora biće u Pazinu. Evo imena članova izvršnog odbora:

1. Rakovac Joakim,⁷⁶ seljak i stari partizan, član KP, podpredsjednik, Stranić Josip,⁷⁷ seljak, provjeren i od početka u pokretu, 3. sekretar Cerovac Ante,⁷⁸ priv. namještenik, od ranije u pokretu i član KP, članovi: 4. Kopitar Marija⁷⁹ učiteljica, odana pokretu, 5. Stifanić Srećko,⁸⁰ župnik, od početka učestvuje u pokretu, 6. Mauša Antun,⁸¹ radnik, u pokretu od početka, 7. Budicin Giuseppe,⁸² Talijan iz Rovinja, radnik, antifašista, nedavno došao iz internacije, 8. Dauš Josip,⁸³ radnik, šire poznat, 9. Milanović Miho,⁸⁴ radnik, poznati borac, 10. Červar Ivan,⁸⁵ radnik, 11. Ivančić Drago,⁸⁶ seljak, od početka u pokretu, 12. Cetina Joža,⁸⁷ seljak, od početka u pokretu i 13. Burić Dr Petar,⁸⁸ advokat, od ranije u pokretu.⁸⁹

Trebat će netko od ekonomskog odjela sa što većim brojem obveznica zajma u Lirama da ode u Istru, jer će se tamo obzirom na prilike moći zajam dobro plasirati.⁹⁰

Obzirom na prilike trebat će ZAVNOH odrediti jednog druga, koji bi se što prije uputio na rad u Istru i tamo dulje zadržao.

⁷⁵ Pokrajinski NOO je na sjednici održanoj 23. I 1944. promijenio naziv u Oblasni NOO za Istru (HAP, Oblasni NOO, 29/1944).

⁷⁶ Vidi: Ljubo Pavešić, Joakim Rakovac. Priključenje, n. dj., str. 335—336.

⁷⁷ Stranić Vjekoslav. Vidi: Ante Dobrila, Vjekoslav Stranić, i. dj., str. 336—337.

⁷⁸ Vidi: Vinko Antić, Ante Cerovac, i. dj., str. 337—340.

⁷⁹ Vidi: Ante Dobrila, Marija Kopitar, i. dj., str. 344—345.

⁸⁰ U proglasu »Istarski narode« stoji »Stifanić Josip, župnik Sovinjak«. Vidi bilješku br. 26.

⁸¹ Vidi: Ante Dobrila, Anton Mauša — Mirko. Priključenje, n. dj., str. 351—353.

⁸² Vidi: Herman Buršić, Giuseppe Budicin — Pino, i. dj., str. 343—350. U proglasu »Istarski narode« piše »Budicin Josip, radnik Rovinj«.

⁸³ Vidi: Ante Dobrila, Josip Daus, i. dj., str. 350—351.

⁸⁴ Vidi: Ante Dobrila, Miho Milanović, i. dj., str. 353—354.

⁸⁵ Vidi: Ante Dobrila, Ivan Červar, i. dj., str. 342—344.

⁸⁶ Vidi: Ante Dobrila, Drago Ivančić — Toniša, i. dj., str. 347—348.

⁸⁷ Cetina Josip. Vidi: Ante Dobrila, Josip Cetina, i. dj., str. 345—347.

⁸⁸ Vidi: Ante Dobrila, Petar Burić, i. dj., str. 340—341.

⁸⁹ Ovaj popis članova identičan je s popisom iz proglasa »Istarski narode« (Priključenje, n. dj.). Uporedi s bilješkom broj 67. U popisu članova koje navodi Nikola Hundrić u cit. članku nedostaje Drago Ivančić (i. dj., str. 333).

⁹⁰ Na temelju Uredbe o zajmu narodnog oslobođenja AVNOJ-a od 15. I 1943. ZAVNOH je 15. kolovoza iste godine donio Uredbu o zajmu narodnog oslobođenja u visini od 150.000.000 dinara-kuna za potrebe NOV i POH. 20. IX 1943. god. raspisan je novi zajam u iznosu od 100.000.000 lira (ZAVNOH, n. dj., 327).

Narod u Istri u ovim velikim danima ne pjeva, jer kroz 25. godina nije pjevao a hrvatska ih pjesma neobično uzbuđuje. Od ogromnog bi značenja bilo, kad bi se grupa »August Cesarec« odmah prebacila u Istru.⁹¹ Napominjem, da je Istranima problem ustaše-četnici nepoznat i da bi prikazi trebali biti dobro prethodno razjašnjeni narodu. Time bi se vršio i veliki politički rad. Naročito je važno raskrinkavati izbjegličku vladu i Dražu Mihajlovića. Trebalo bi da »Slobodna Jugoslavija« i u pomanjkanju konkretnijih vijesti iz Istre što više govori o Istri, jer će i to biti veliki prilog za održanje vala narodnog ustanka u Istri.

Dragi drugovi, to bi bili glavni momenti o političkim i organizacionim prilikama u Istri. Molim Vas, da u raznim pitanjima hitne naravi donesete odmah odluku i ponovno podvlačim, da je najhitnije potrebno prići organizaciji hrvatskog školstva u Istri. Mislim da su već i početnice za osnovne škole gotove i tih bi trebalo u što većem broju poslati u Istru.⁹²

Šaljem Vam pozdrave, koji upućuju ZAVNOH-u sa sastanka od 26. IX. 43, kao i pozdrav ZAVNOHU sa skupštine⁹³ od 25. IX. 43 u Pazinu. Svakako je potrebno da se ti pozdravi objave.⁹⁴

Šaljem Vam također i prepis pjesme, koju pjevaju omladinke iz sjeverne Istre. Ono *već* na početku pjesme znači *više*.⁹⁵

Inače putujući po Istri sve ukazuje na veliko narodno slavlje. Hrvatska zastava i peterokrata zvijezda dominiraju, dok se Labinski rudari kite crvenim trakama, koje se također sa nacionalnim oznakama vide na svim stranama. Ekonomsko politički život naroda sputavan je od stranaca i vršeno je naročito ugnjetavanje ostacima iz feudalnog doba, tako da tu imamo zakupnike poreza, kolonata i svega drugog i narod bez obzira u nekim krajevima na svoju religioznost najrevolucionarnije postavlja, a bogami, i rješava sam

⁹¹ Kazališna grupa »August Cesarec« boravila je u Istri u ljeto 1944. godine.

⁹² Zbog nedostatka udžbenika na hrvatskom jeziku, Oblasni NOO za Istru donio je početkom 1944. god. odluku da se pristupi izdavanju partizanske početnice. Nakon obavljenih pripremnih radova odustalo se od namjere da se izda potpuno samostalna početnica za škole u Istri te da se za iste potrebe preuredi početnica koju je izdao prosvjetni odjel ZAVNOH-a (o tome vidi: D. Vlahov, Okružni NOO za Pazin, Pazinski memorijal br. 6, Pazin 1977).

⁹³ Misli se na zbor, miting. Uporedi s tekstom uz bilješku broj 51.

⁹⁴ Tekstovi pozdrava nisu nađeni u prilogu. U Vjesniku od 9. X 1943. u članku »Osnovan je Pokrajinski NOO za Istru« objavljen je tekst pozdrava s konstituirajuće skupštine Odbora ovakva sadržaja: »Sa prvog velikog sastanka svih delegata Hrvata Istre u času formiranja Pokrajinskog Narodno-oslobodilačkog Odbora za Istru nakon 25-godišnjeg robovanja, majci Hrvatskoj vraćena Istra šalje ANTI-FAŠISTIČKOM VIJEĆU NARODNOG OSLOBOĐENJA HRVATSKE borbene pozdrave.« (Priključenje, n. dj., str. 261).

⁹⁵ Prijepis pjesme nije sačuvan u prilogu izvještaja. Pjesmu je objavio N. Hundrić u citiranom članku i ona glasi (Priključenje, n. dj.):

Već vredi »živio« neg čento »Viva«
Hrvatska živa mora bit.
Talijani nose pune vreće,
Kupit nas neće nikada.
Talijani piju iz punih žmulji,
A naši žulji plaćaju.
Mi smo pak Istrani Hrvati pravi,
Ma kano lavi svoje zemlje branimo.

ta pitanja. Ja sam im savjetovao neka to ne priječe, jer su tu većinom u pitanju tuđinci, a pošto se u većini slučajeva radi o zemlji otetoj seljacima neka organiziraju sudove pri N.O.O.-jima, koji će u smislu izdatih »Uputa« rješavati svaki slučaj individualno. Eventualno bi se u tom pitanju mogla po ZAVNOH-u donijeti »Uredba«, kojom bi se općenito ukinuli svi zaostatci feudalnog tlačenja seljaka. Naravno je, da to treba i na terenu dobro proštudirati.

Ovaj sam izvještaj na brzinu radio, pa će vjerojatno imati i nedostataka, ali smatram da je potrebno, da se hitno upoznate s njime.

Ja se sada nalazim u Delnicama kod Okružnog N.O.O.-a za Gorski Kotar.
Delnice 28. IX. 1943 SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU

Drug. pozdrav
Blažević Jakov⁹⁶

[3.]

PISMO JAKOVA BLAŽEVIĆA DR PAVLU GREGORIĆU

Dragi druže Pajo,⁹⁷ prolazeći na putu za Istru kroz Hrv. Primorje javljam Ti ukratko moja zapažanja, naravno onoliko koliko sam mogao vidjeti kroz ovo većinom »gorovito« putovanje. Današnje stanje u Hrv. Primorju je rezultat polit. i organizacione slabosti N.O.O.-a i ljudi u njima počam od crkava pa dalje. To ne znači da je narod okrenuo leđa N.O.B-i, nego je doživio neugodno razočaranje zbog toga što sve ne ide u onom pobjedonosnom štimungu prvih dana, kada je izgledalo da je bitka dovršena.

Nastupanje Njemaca i rasulo novomobiliziranih Primoraca pogodovalo je kukavičluku i petokolonaškim elementima, da u vojsku i pozadinu unesu strahovitu zbrku. U onim danima »pobjede« potpuno je otupila oštrica borbe protiv nar. neprijatelja, zacarila se nebudnost, gubilo se vrijeme u sporednim stvarima, tako da je udarac Njemaca djelovao razantno (ne znam jesam li pogodio izraz). Sve se razbježalo počam od vojske pa dalje i Njemci su ingeniozno znali shvatiti svu tu zabunu i tako im uspjeva, da sa smiješno malo ljudi drže i kontroliraju mnoge krajeve. Ne samo to, već je u Hrv. Primorju, do skora u G. Kotaru, a i sad još u Istri zamrla svaka djelatnost partizana. Njemci bez ikakvog osiguranja⁹⁸ šecu svim mogućim cestama, drže posade od desetak ljudi u pojedinim selima i mjestima i još nigdje dosada ne dobiše po glavi. Jedna četa *partizana* bila bi u stanju sav taj Njemački promet paralizirati.

U Hrv. Primorju su se sva rukovodstva povukla u planine, u nebotične visine i potpuno se izolirali od masa, zakonspirirali se na najsmiješnji način, stvorili nemoguće budalaštine veze i stvarno se onesposobili za rad zbijajući se u vrlo jadne kolibice, zamazani blatni, polugladni, dok ispod njih Crikve-

⁹⁶ Potpis tintom.

⁹⁷ AIHRPH, ZAVNOH, br. 1587/1943, I/246, original, rukopis, tinta, tri stranice.

⁹⁸ Raniji tekst »bez ikakve kontrole se šecu« ispravljen je. Riječ »ikakve« pretvorena je u riječ »ikakvog«, dok su riječi »kontrola se« precrtane, a iznad njih je dopisana riječ »osiguranja«.

nica i sve dole slobodna bez ijednog okupatorskog vojnika. Svojim shvaćanjem i ponošanjem ti rukovodioci stvaraju i pomažu psihozu bježanja, kukavičluka i dezorganizacije. Propagandna i skoro sva druga djelatnost skoro je prestala, što je isključivo krivnja drugova iz Okr. N.O.O.-a.

Naišao sam i na posebnu vrstu polit. špekulacije, koja opet ima podršku, a negdje i izviri iz samih rukovodstava.
Evo je:

Hrane ima za te konspiratore u planinama, dapače neke voj. magazine vlaga potpuno uništava (slučaj magazina između Bribirskog logora i sušačke baze), oni će dotle boraviti u planinama, a jer nema borbe neće ni neprijatelj biti izazvat, neće goriti sela (pa i dragi je narod tim zadovoljan). Kraj rata skoro gotov i tako ćemo sa najmanjom štetom ući u slavu pobjede i oslobođenja. Od logora do logora (to su i neke polit. stanice) stvara se kasta kuvara, intendantata, ekonomata i komandanata, koji sve veću ulogu igraju i postaju rasadišta ovakove politike. Oportunizam najgore vrste koji je, može se reći, sve naćeo.

Imajući prećutan ugovor sa selima, da u njih ne ulaze već da se pokreju njih skitaraju po noći drhture po kamenju, kamo im nose jesti. Baš u tom izbjegavanju sela sami sebe izoliraju od masa, koje ih ne mogu najozbiljnije shvatiti, a sela odalečuju od borbe počam od njenih najnižih forma.

Oni ne vide, koliko time griješe, za njih je to dobro i smatraju, da se stanje polit. popravlja.

Sa vojničke strane družje Pajo, treba forsirati, da se što prije razvijaju akcije bar najmanjih grupa, jer samo pod ovakvim uslovima naše neaktivnosti mogu Njemci da ovuda šeću i da stvarno pacificiraju jeftino, blefom i repaštvom naših drugova ovaj kraj. Po mom mišljenju ovaj narod mi nemožemo nikako polit. pogubiti već ga borbom samo podići, da i ovdje partizani nabrzo vojnički ovladaju terenom.

Evo ovo Ti pišem izložen kao gušter na suncu u nekim škrapama, kame-nju u Kastavskom Kotaru, više jednog sela. U njeg se ne smije, zašto? — jer u njemu *nema* Njemačkih vojnika već naših partizana! Zahvaljujući ovakovoj »dijalektici« pješačim dnevno po 10-tak sati po najvećim brdinama, izbjegavajući sela potpuno prepušten kuririma, kojima je zasad sva vlast u rukama.

Tokom današnjeg dana i noći prebaciću se u Istru — Lupoglav, gdje mi-slim naći odgovorne pa da vidimo, što ima i što je ostalo od njihovog od-bora. Koliko naslućujem bolji i vedriji duh vlada u Istri nego ovdje u Pri-morju. Čuo sam, da je veći dio potpuno bez bilo kakove okupatorske kon-trole. Vjerujem, da će se moći nešto napraviti, jer i drugovi iz vojske pribiru se na putu za Istru.

Eto, to su u glavnom moja zapažanja kroz ovo putovanje. Do viđenja!

S.f. — s.n.

Jakov

Na Svisvete 1/XI 43.

IZVJEŠTAJ O STANJU U ISTRI¹⁰⁰

Kapitulacijom Italije planuo je narodni ustanak u Istri.¹⁰¹ Bio je opći i spontan. Organizirani rad ljudi, koji su odranije bili povezani sa Narodno-oslobodilačkom borbom, bio je uzak i vrlo daleko od toga, da bi organizaciono i politički obuhvatio mase, veći dio naroda upoznavši ga sa karakterom i ciljevima Narodno-oslobodilačke borbe.¹⁰²

Ipak je politički i organizaciono učinjeno toliko, da je narod u najgrubljim crtama bio obavješten o tome, da je u borbi u Jugoslaviji protiv okupatora organiziran jak politički i vojnički pokret, koji se bori dulje vremena postigavši velike uspjehe i prema tome, da i njihov ustanak mora biti čvrsto vezat i pomognut iz Jugoslavije. U tom momentu oči čitavog naroda bile su okrenute prema Narodno-oslobodilačkom Pokretu u Jugoslaviji. Ljude sa takvom legitimacijom primao je narod bez rezerve spreman boriti se pod njihovim rukovodstvom. Rušenje omrznete fašističke vlasti, fizičko trijebljenje fašističkih zlikovaca, uvjerilo je narod, da je to pokret i borba, kojoj se on mora svim snagama priključiti. Međutim im je nagodno oslobođenje izgledalo konačno, a toko isto i tamošnjim drugovima, koji nisu bili svjesni činjenice potpune političke i organizacione slabosti pokreta. Održati narodni ustanak na visini, organizirati ga, učvrstiti, politički i vojnički pravilno rukovoditi, bio je zadatak, koga mlada, malobrojna i neiskusna politička i vojnička rukovodstva nisu mogla ni dospjela savladati tim više, što su Nijemci za vrlo kratko vrijeme bacili veće snage, da skrše pokret u zametku uguše borbu.

⁹⁹ Dopisano tintom.

¹⁰⁰ AIHRPH, KP-29/1861, original pisan na stroju, potpis.

U arhivu ZAVNOH-a sačuvana je kopija bez potpisa i datuma (na originalu datum je dopisan tintom). U gornjem desnom uglu dopisano je zelenom tintom »ad circulandum Gregorić«. Oba su primjerka bila u praktičnoj upotrebi. To potvrđuje, pored naznake na primjerku iz ZAVNOH-a, i činjenica što su pojedini dijelovi teksta označeni podvlačenjem ispod ili sa strane na margini lijevo.

¹⁰¹ Pored literature iz bilješke 5 vidi: Savo Vukelić, Hiljadu boraca Istre. Pazinski memorijal 6; Danilo Ribarić, Borbeni put 43. istarske divizije, Zagreb 1969; H. Buršić — M. Mikolić, Septembarski dani u Istri 1943. godine, n. nj.; D. Vlahov, Tri izvještaja iz Istre, n. dj.; Berto Črnjaja, Omladinska organizacija u narodnooslobodilačkom pokretu Istre. Pazinski memorijal 2, Pazin 1971; M. Mikolić, NOP Istre (jesen 1943 — jesen 1944.) Pazinski memorijal 6.

¹⁰² Vidi bilješku 48.

¹⁰³ U našoj historiografiji opće je prihvaćeno mišljenje da su u Istri do kapitulacije Italije postojali, pored seoskih, i općinski i kotarski NOO-i. Takvo mišljenje zasnovano je na osnovi partijskih izvještaja iz ljeta 1943. god. u kojima se govori o formiranju općinskih i kotarskih NOO-a; međutim, u zapisniku sa sastanka PNOO-a za Istru održanog 12. i 13. prosinca 1943. izričito se kaže: »postojalo je (misli se na period do kapitulacije Italije, op. V. D.) preko dvije stotine seoskih N.O.O-a, a općinskih i kotarskih uopće nije bilo (...). Još prije kapitulacije Italije bio je osnovan Okružni NOO za Istru« (vidi: D. Vlahov, Tri izvještaja, n. dj.). S takvim mišljenjem slaže se i izlaganje dra Pavla Gregorića, na Drugom zasjedanju ZAVNOH-a, u kojem ističe da pored PNOO-a »u Istri postoji veliki broj

U to vrijeme postojao je niz seoskih NOO-a, bez viših rukovodstava, koji su izolirano služili kao veza u tom početničkom radu.¹⁰³ Politički organi borbe u svom najvećem dijelu ti odbori i ljudi u njima nisu bili.

Iza kapitulacije Italije a prije njemačke ofenzive, 26. IX 1943. konstituiran je Pokrajinski NOO za Istru od 12 članova.¹⁰⁴

Tipično je za stanje u momentu kapitulacije Italije, mišljenje, da je pobjeda i oslobođenje konačno — spavanje na lovorikama i skakanje na valu narodnog ustanka. Dalje potpuna nesvjest o organizacionoj i političkoj slabosti u rukovođenju masa u daljnjoj borbi tako da ljudi nisu znali, što im je raditi, vrteći se na mjestu i gubeći se u sitnicama. Repaštvo je bilo potpuno. Zadatak je bio tako velik, događaji tekli velikom brzinom, čemu oni nisu bili dorasli, u prvom redu zbog neiskustva u radu, zatim zbog malobrojnosti kadra, a najposlije i zbog toga, što nisu ispravno shvaćali, a niti spremno primili malo pomoći u organizaciji NOO-a i političkom radu, koja im je u tome momentu pružena mojim prisustvom. Na pr. kada sam im (Lovri¹⁰⁵ i Vladlenu¹⁰⁶) govorio, da treba hitno održavati masovne zborove radi tumačenja osnovnih pitanja i zadataka u tom momentu Narodno oslobodilačke Borbe kod njih, potrebu hitnog sazivanja drugova radi konstituiranja Pokrajinskog NOO-a za Istru stvaranje političkog centra za rukovođenje pokretom i t.d., sve su to uporno odbijali pod izgovorom, da nema vremena, da su ljudi raštrkani, i t.d. ne radeći stvarno u tome momentu ništa.

Po njemačkoj ofenzivi,¹⁰⁷ koja je tamo nazvata »rastrelamento« (čišćenje), može se reći, da su se gore navedena shvaćanja, repaštvo i nedoraslost kod drugova još više produbili iz razloga prvenstveno, što u tim najkritičnijim momentima ofenzive nisu imali onikuda pomoći. Nijemci su ofenzivom raspršili mlade vojničke jedinice,¹⁰⁸ uspjeli mnogo novomobiliziranih boraca pohvatati, u onoj trci mnoge poubijati i t.d.¹⁰⁹ Otpor Nijemaca na pojedinim mjestima davat je i ima dosta primjera junaštva i borbenosti po pojedinim krajevima Istre. Ipak je Nijemcima uspjelo da se narodu prikažu kao grozna snaga, koja je raspršila partizane opomenuvši narod, da u slične avanture više ne ide i ne vjeruje. Da u tome potpuno uspiju, zarobljene nisu ubijali, već ih u masama puštali kući. Danas općenito u Istri vlada dah »rastrelamenta«, koji u mnogome paralizira svako mišljenje, propagandu i akciju pro-

seoskih narodno-oslobodilačkih odbora, koji još do sada međusobno nisu povezani niti rukovođeni ni općinskim ni kotarskim narodno-slobodilačkim odborima, koje treba organizirati« (Stenografski zapisnici Sabora NR Hrvatske, I, 2, n. dj.).

¹⁰⁴ Uporedi s bilješkom 67 i 89. U originalu je brojka 12 upisana iznad ranije napisane brojke 13.

¹⁰⁵ Silvo Milenić — Lovro.

¹⁰⁶ Ljubo Drndić — Vladlen.

¹⁰⁷ Njemačka ofenziva u Istri poznata pod nazivom »Rommelova ofenziva« počela je 2. X 1943. prodorom jakih motoriziranih i oklopnih snaga iz Trsta, Rijeke i Pule i za veoma kratko vrijeme uspjela je razbiti tek formirane partizanske jedinice (o tome vidi: Danilo Ribarić, Borbeni put 43. istarske divizije, n. dj.; Zbornik dokumenata NOR-a, V, 20, dok. 128).

¹⁰⁸ O tome pored literature iz bilježaka 5 i 101 vidi: Savo Vukelić, Istarske brigade 1943. godine i Operativni štab NOVH za Istru. Pazinski memorijal 4, str. 75—84; Mario Mikolić, Tri pitanja iz NOP-a Istre 1943. godine, i. dj., str. 85—100.

¹⁰⁹ Vidi Savo Vukelić, i. dj., str. 82.

tiv Nijemaca, fašista, karabinjera i t.d. Taj duh prozeo je narod i možemo reći sve drugove, koji tamo rade. Dapače stvara se u tamošnjem radu opasna dvoličnost, da se jedno govori i zaključuje, već sa unapred stvorenom spoznajom i zaključkom, da se to ne će i ne može sprovesti.

Vladajuće mišljenje praktično očituje se u tome, da je neprijateljska ofenziva prošla, sretno su uspjeli da spase glavu, Nijemci ne vrše daljnji teror, niti ih progone i zato ne treba ništa činiti, što bi izazvalo Nijemce i fašiste na novi »rastrelamento«. Smatraju da je dovoljno učinjeno, što su se oni politički radnici sakupili, kurirskim vezama povezali i počeli nekim radom.¹¹⁰ U sistematskom nastojanju da ne zainteresuju Nijemce za sebe, čine sve moguće. Tako na pr. uoči 7. novembra nije zapaljen nijedan krijes u Istri, iako je bilo zaključeno ranije govoreno i pretresano, da će se to činiti. U gornjoj Istri govorili su, da će sva dolnja Istra sjati od krijesova, a tako obratno u Donjoj za Gornju Istru. Primjetio sam, da je rukovodstvo potpuno ležerno prešlo preko te činjenice smatrajući, da može proći i bez bilo kakve akcije. Nije ni čudo, kada se u samom rukovodstvu (Vladlen) na nekom nazovi partijskom kursu govori, da inteligentno provesti direktivu višeg foruma na pr. za palenje krijesova, krijesovi se neće paliti u krajevima, gdje su oni, jer bi time neprijatelj zaključio, da su oni tamo. Na sastanku jedinog¹¹¹ Kotarskog NOO-a u Istri zaključeno je, da se pod rukovodstvom odbornika sa omladinom organizira akcija na željezničkoj pruzi. Predstojeća akcija veselila je ljude i brzo se našlo omladinaca i omladinki, koje su je nestrpljivo čekale. U zadnjem momentu došlo je pismeno naređenje, da se ne smije ići u akciju. Teško je bilo ustanoviti odakle je to naređenje došlo i kako, dok konačno nisam ustanovio, da je to naređenje usmeno dao drug Lovro, a pismeno ga dalje poslao predsjednik toga NOO-a. Pitanje organizacije i rada NOO-a potpuno je formalistički shvaćeno, što se najbolje očituje na slučaju Kotarskog NOO-a za Kras. Predsjednik toga NOO-a je neki urar iz Pazina, koji je dakle iz potpunog drugog kraja.¹¹² Iz Pazina je pobjegao i živi sa drugima pod šatorom. Jedanput nedjeljno ode na sastanak tog Kotarskog NOO-a i odmah se vrati pod šator, gdje leži do idućeg sastanka. To je taj koji je pismeno prenio gore navedeno naređenje.

Svi su politički radnici svojim strahom, repaštvom i mišljenjem izolirani od naroda već i sami svojim životom. Tendencija je puna nelegalnost i konspirativnost, koja je dotjerala u apsurdnost i postala sama sebi svrha, a ujedno i opasnost, da baš preko te konspirativnosti budu uništeni od neprijatelja. Naime stvar je u ovome: Nijemci nemaju snaga da organiziraju vlast u Istri. U relativno malom broju nalaze se u važnijim mjestima Trst, Pula i t.d., dok u unutrašnjosti Istre u gradićima postoje malobrojne postaje fašista i karabinjera. Fašisti i karabinjeri gdje god u svrhu pljačke i slično dođu u neko selo kamionom i brzo se vraćaju nazad, tako da je našim ljudima po selima, kad bi htjeli, omogućen boravak, tim više što u Istri bar u onim kra-

¹¹⁰ 26. i 27. listopada 1943. na Punktu »Istra« održan je sastanak partijskog rukovodstva za Istru na kojem je izvršena kritička analiza prethodnih događaja i prihvaćen niz zaključaka s ciljem organiziranja NOP-a (vidi: D. Vlahov, Tri izvještaja iz Istre, n. dj.).

¹¹¹ U Istri u to doba bilo je više kotarskih NOO-a, pa se ovdje vjerovatno radi o štamparskoj grešci. U tom slučaju trebalo bi pisati »jednog« umjesto »jedinog«.

¹¹² Iza riječi »Pazin« slijedi precrtano »dakle iz drugog kraja«.

jevima, koje sam prošao nema špijuna ni izdajnika. Jedinstvo naroda u mržnji protiv okupatora i u ljubavi za slobodu je neviđena. Zbog toga je naročito u civilu i bez oružja po selima, po cestama potpuno omogućeno kretanje, ali to naši drugovi ne čine iz čistog straha za svoju kožu, opravdavajući to formulom, da se ne smije kompromitirati sela, koja bi neprijatelj popalio i time bi narod dobili protiv sebe. Te se razloge ne ustručavaju i javno govoriti, čime samo organiziraju i daju mogućnost kukavicama po selima, da kao neki ideolozi i vođe izbijaju na površinu. U tom smislu naši drugovi svi politički radnici daleko van sela po jedan sat i više pod šatorima i špiljama živu pod nemogućim uslovima života i rada. Postoji u Istri pet šest t.zv. baza — šatora i iz tih šatora po noći izbjegavajući sela vođeni od još plašljivijih kurira prebacuju se politički radnici od jednog do drugog.¹¹³ Takvim »radom« stalno teče jedna rijeka tih »radnika« od šatora do šatora i tako jedan stalan broj njih danima i noćima leži ništa ne radeći, čekajući, dok ne dođu seljaci sa kotličima hrane. Vidjeti neupućenom taj šator i ležanje u njemu žensko uz muško, dosta je, da ga prođe volja, da svoje dijete dađe¹¹⁴ u takav »pokret«. U tim šatorima nalaze se i roditelji raznih političkih radnika, i svako strani ko dođe prolazi kroz te šatore, i bez ikakvog posla u njima danima sjedi. I po danu i po noći ti šatori izolirani od svijeta uopće neznaju što se vani događa, a za sve te baze može znati svatko, koga i malo interesira, pa se može vrlo lako dogoditi, da neprijatelj jednostavno u samom šatoru uhvati sve njih i uništi. Time su ti šatori po ličnu sigurnost tamošnjih drugova najveća opasnost i sve te baze treba hitno rasturiti. Svih tih političkih radnika u Istri obzirom na brojčanost stanovništva i teritorij ima neobično malo i svaki čas vremena je dragocjen. Međutim gore navedenim sistemom i najdobronamjerniji je onemogućen da uopće po danu išta radi, a što je još gore sa zavjereničkim izletom po noći u selo na neki teško ilegalni sastanak, ne može uopće dobiti uvida u prilike na terenu. Sistem baza i šatora je strahovita kočnica u političkom radu, lanac, koji sapinje i ubija najbolje ljude i namjere, odnosi skoro sve vrijeme, i predstavlja najozbiljniju opasnost fizičkog uništenja od neprijatelja. Tim se sistemom vrši puna izolacija od naroda, ubija samo-inicijativu i svaki udarnički duh u radu, uvađa se sistem kurira (koji su većinom kukavice), koji sve više dobivaju na utjecaju i postaju stvarni gospodari ljudi, koje kao vreće po svojoj miloj volji prebacuju najnemogućnijim putevima i stranputicama bez ikakve potrebe od šatora do šatora.¹¹⁵ Ti kuriri bar neko opravdanje imaju zato, jer su to većinom ljudi, koji svrše taj svoj posao po noći i po danu rade u selu, a da njegov suseljanin nema pojma što je on te noći radio. Ti kuriri već počinju stvarati pojam opasnih i banditskih sela i naši drugovi već počinju tome nasjedati. Teško ilegalne sastanke po noći, koji su stvarno neki noćni izleti iz¹¹⁶ šatora, narod shvaća kao zavjereništvo, što ga samo zastrašuje. Tamošnjim drugovima nije jasno, da baš radom, kretanjem i sastancima po selima po danu, organizacijom straža i obavještenja, treba uvoditi čitavo selo i narod u pokret,¹¹⁷ čime će on to shvatiti kao svoju stvar i svakako će

¹¹³ Vidi literaturu iz bilješke 5 i 101.

¹¹⁴ Prvobitno je pisalo »neda« što je kasnije tintom ispravljeno u »dade«.

¹¹⁵ Uporedi sa: Savo Vukelić, Hiljade boraca Istre, n. dj., str. 45.

¹¹⁶ »Iz« je dopisano tintom.

¹¹⁷ »U pokret« je dopisano tintom iznad teksta.

to sa punom voljom činiti. Međutim dosadanjom praksom i shvaćnjem događa se to, da to samo pomaže opće shvatanje i to ono najgore i oportunističko, (da se sloboda treba čekati, da je to stvar ljudi iz šatora, da će ta sloboda biti izvojevana negdje u Jugoslaviji i slično.

U pitanjima akcija vojničkog karaktera, sabotaza, diverzija i sl. jasno je, da općenito vlada linija repaštva. U tom mišljenju najdalje su išli do uništenja¹¹⁸ špijuna, odnosno onih, koji su to ranije bili, dočim smatraju, da akcije protiv Nijemaca nisu dozrele i da ih treba izbjegavati. Moram napomenuti, da sam iz razgovora sa oficirima iz operativnog štaba za Istru primjetio, da taj operativni štab vidi sve te grješke u radu naših drugova i da zrelo i ispravno ocjenjuju njihove grješke. Jasno da sve te greške jako onemogućuju uspješan rad toga štaba. Član Pokrajinskog NOO-a drug Mauša¹¹⁹ uporno me je uvjeravao i pokazao mi čovjeka, koji da dolazi iz »Vrhovnog štaba«, koji da tvrdi, da su od toga štaba zabranjene sve akcije na Nijemce. Karakteristično za stanje u redovima tamošnjih naših drugova je baš to, da bi oni o tome mogli diskutovati povjerovati i prihvatiti i da je baš kroz takvo stanje stvorena mogućnost, da se ovakove i slične glasine proturaju.

U vezi sa tamošnjom političkom situacijom treba istaknuti, da nekih organiziranih grupa domaćih izdajnika u borbi protiv nas nema, još za sada. Međutim uz ovakovo političko i organizaciono stanje može se lako dogoditi, da se te grupe formiraju i počnu sa svojim radom. Može se reći, da je već počela djelovati švercujući se pod krinkom Narodno-oslobodilačke borbe, svećenička grupa, koju vodi iz Tinjana pop Brunić.¹²⁰ Naime on na svoju ruku nakon paleža sela po Nijemcima i pljačke, dijeli narodu neku pomoć u hrani, koja je u stvari oduzeta od Talijana po našoj vojsci, a koje se on domogao. Da su tamošnji drugovi dorasliji zadacima, ta bi se opasnost uklonila, jer bi se i toga popa uspjelo skloniti da se ne bavi praksom cijepanja jedinstvene fronte. Hrvati svećenici imaju u narodu utjecaj, jer su stvarno kroz najteža vremena fašističkog ropstva bili nosioci bar kroz crkvu neke nacionalne svijesti i otpora, i koji su u momentu kapitulacije Italije, može se reći, potpuno sarađivali sa nama. Samo zahvaljujući našoj slabosti tamo, počinju oni neku »samostalnu« djelatnost. Naši drugovi tamo prema toj pojavi potpuno krivo stanovište zauzimlju, daju svojim izjavama ništa drugo, nego materijal tim popovima, da mogu opravdati početak svog »samostalnog rada«. Mislim, da nije kasno, da se ta opasnost otkloni.

Dalje u vezi sa političkom situacijom ističem, da najopćiji političko-propagandni zadaci nisu izvršeni, t.j. linija Narodno-oslobodilačke borbe narodu je nepoznata. Sa malo razgovora odmah se polazi na diskusiju o komunizmu, što je već uspjelo zaplašiti neke bogatije seljake, čak i sela. S druge strane pitanje jugoslavenske vlade, četništva, ustaša, monarhije i kralja i sl., također je potpuno narodu nepoznato i sve opasnosti, koje otuda prijete. Sve su to stvari, na čijem se savladavanju politički ne radi, malo se uočavaju i kao zadatak ne postavljaju. Može se reći, da je baš rad najslabiji u rudarskim

¹¹⁸ Riječ »ništenja« dopisana je tintom iznad precrtane ranije napisane riječi »mišljenje«.

¹¹⁹ Anton Mauša. Vidi bilješku broj 81.

¹²⁰ Zvonimir Brumnić.

revirima Istre, među labinskim rudarima i da važnost desetaka hiljada tamošnjeg proleterijata nije uočena.

Široki propagandno-politički rad ometa kod naroda nepoznavanje hrvatskog jezika.¹²¹ Narod našu štampu ne može da čita, jer ne poznaje jezik i zato se najhitnije i najozbiljnije postavlja pitanje jezika u štampi u vezi sa organizacijom propagande u Istri. Mislim, da bi trebalo pronaći ljude, koji bi na istarskom narječju pisali i da nije »Franina i Jurina« dovoljan za rješene toga pitanja.

11. XI. ove godine reorganiziran je, odnosno ponovno organiziran Pokrajinski NOO za Istru.¹²² Ranije spomenuti Pokrajinski NOO za Istru stvarno kao organizacija nije postojao, čemu su pomogli drugovi iz rukovodstva, koji su naredili sekretaru i ostalim članovima, da se raziđu i da rade drugi posao. Tako se dogodilo, da su opet ti najodgovorniji drugovi ne shvaćajući važnost toga Pokrajinskog NOO-a izvršili njegovu likvidaciju. U glavnom su se svi članovi odbora prilikom krize dobro držali, osim popa Stifanića,¹²³ koji se jako uplašio i za sada odbija rad. Tome odboru stavljeno je niz zadataka u vezi sa napred ocrtanim stanjem, kao na pr.: učvršćivati i proširivati politički i organizaciono NOO-e, stvaranje dvaju Okružnih NOO-a, kotarskih i t.d., jačanje odbora kao narodne vlasti, ekonomskom blokadom, čišćenjem špijuna, vojničkim akcijama, kontrolom kretanja, pomoć postradalima i t.d., stvaranje širokog aparata za propagandu, veze sa gradovima, aktiviziranje i povezivanje sa Talijanima, mobilizacija za vojsku, borba za čistoću linije borbe, suzbijanje duha »rastrelamento«, uništenje organizacije stare vlasti i t.d.¹²⁴ Međutim svi ti zadaci koliko bili po tačkama fiksirani ne će biti pokrenuti sa mrtve tačke, dok se god ne da puna pomoć tamošnjim organizacijama time, što će se poslati drugova sa svim iskustvom iz borbe u ovim krajevima zemlje, koji će biti sposobni politički i organizaciono pravilno postaviti i savladati problem. Čini mi se, da slanje pomoći u Istru iz Primorja treba određenije postaviti, naime, da se tamo planski pošalju najbolji drugovi i drugarice samostalni i borbeni, a ne samo da se gleda na kvantitet.¹²⁵ Vidio sam, da su se ti poslati aktivisti iz Primorja srodili sa tamošnjima i da jednako griješe u radu.

Istra je brojem stanovništva i teritorijem velika. I u njoj sada leže velike mogućnosti za mobilizaciju naše vojske, ali s druge strane uz napred istaknute slabosti može da padne plijenom izdajničkog rada jugoslavenske vlade i bande međunarodne reakcije. Zato uz pomoć iskusnog političkog i

¹²¹ Misli se na hrvatski književni jezik.

¹²² Odbor je imao pet članova. Sastanku su prisustvovali Ante Cerovac, Anton Mauša, Božo Kalčić i Ciro Raner, a Joakim Rakovac je zbog bolesti bio odsutan.

¹²³ Srećko Stifanić. Vidi bilješku broj 80.

¹²⁴ O tim zadacima vođena je opširna rasprava na sastanku PNOO-a 12. i 13. prosinca 1943. godine (vidi: D. Vlahov, Tri izvještaja iz Istre, n. dj.).

¹²⁵ Koliko su te ocjene i sugestije prenesene CK KPH i ZAVNOH-u utjecale na dalju organizaciju NOP-a u Istri, nemoguće mi je za sada dati ocjenu, međutim činjenica je da je uskoro (25. XII 1943) formiran Oblasni komitet KPH za Istru (negdje se navodi i za Hrvatsko primorje) u koji su ušli iz Hrvatskog primorja: Mate Kršulj, Dina Zlatić, Andrija Tus, Romano Glažar — Mladen i Silvo Milenić — Lovro, od kojih su prva četvorica tada po prvi put direktno angažirani na organizaciji NOP-a u Istri (vidi: M. Mikolić, Tri pitanja iz NOP-a Istre 1943. godine, n. dj., str. 99).

4 V. Hrvatski narodni osvobodilni vojski (ANOV) - Ed. (Ante Tomić) i drugi
instituti (Miroslav)

vojničkog kadra poslatog odavle, postoji mogućnost, da se u Istri brzo i velikim zamahom razvije Narodno-oslobodilački pokret, jer postoje svi objektivni uslovi.

Otočac 1 XII 43.¹²⁶

Blažević Jakov¹²⁷

R i a s s u n t o

LE RELAZIONI DI JAKOV BLAŽEVIĆ, DELEGATO DELLO ZAVNOH, SULLA SITUAZIONE NELL' ISTRIA E NEL LITORALE NEL 1943

L' autore pubblica quattro documenti, frutto dell' attività di Jakov Blažević, delegato dello ZAVNOH (Consiglio Antifascista Popolare di Liberazione della Croazia), durante la sua dimora nel Litorale croato e nell' Istria nel 1943, dopo la capitolazione d' Italia, rispettivamente dell' occupazione tedesca di questi territori.

Attraversando molti luoghi, venendo all' immediato contatto con gli abitanti, partecipando al lavoro degli organi più alti del nuovo potere popolare nell' Istria e nel Litorale, il Blažević aveva l' occasione di provare e sentire immediatamente tutta la grandezza del movimento rivoluzionario. Aveva pure l' occasione di contribuire con l' impegno personale, da rivoluzionario e comunista, riportando le esperienze personali e le direttive dello ZAVNOH e CKKPH (Comitato Centrale del Partito Comunista della Croazia), al rinvigorismento del potere popolare nel terreno. Informando lo ZAVNOH ed il CKKPH delle sue osservazioni poteva rendere possibile un aiuto più concreto e più immediato agli attivisti del NOP (Movimento Popolare di Liberazione) nella risoluzione dei problemi quotidiani.

L' autore pensa che queste relazioni sono fonti storiche di grande valore che ci rendono cognizioni di giorni così fatali per la storia dei popoli dell' Istria e del Litorale. L' autore indica specialmente il fatto che ambedue le relazioni dall' Istria segnano il 26 settembre 1943 come data della costituzione del PNOO (Comitato regionale popolare di liberazione dell' Istria). Richiama pure l' attenzione ai già editi documenti nei quali è segnata come data della costituzione del PNOO il 26 settembre e pensa che questa data dovrebbe essere accettata invece di quella finora usata cioè il 25 settembre 1943.

¹²⁶ »Otočac 1/XII 1943.« napisano je tintom.

¹²⁷ Potpis tintom.